

整理者：胡振华 黄润华

高昌馆杂字

ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى

رەتلىگۈچىلەر:

خۇجىنخۇا

خۇالك رۇنخۇا

高昌馆杂字

ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى

——明代汉文回鹘文分类词汇

— مىڭ سولالىسى دەۋرىدە تۈزۈلگەن خەنزۇ تىلى بىلەن
قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى تۈرلەرگە ئايرىلغان
سۆزلەرنىڭ سېلىشتۇرماسى

مىللەتلەر نەشرىياتى

華夷譯語

天文門

天

騰克力

氣

聽

明抄本《華夷譯語·高昌館雜字》之首頁。

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت ھەھ- كىمىسى سۆزلۈكى» نىڭ بىرىنچى بېتى.

美月

閏月

順表

ᠮᠡᠮᠤᠯᠤᠯᠤᠰᠤ

四時

禿兒欲

ᠲᠠᠳᠤᠳᠠᠳᠤ

日日

坤坤寧克

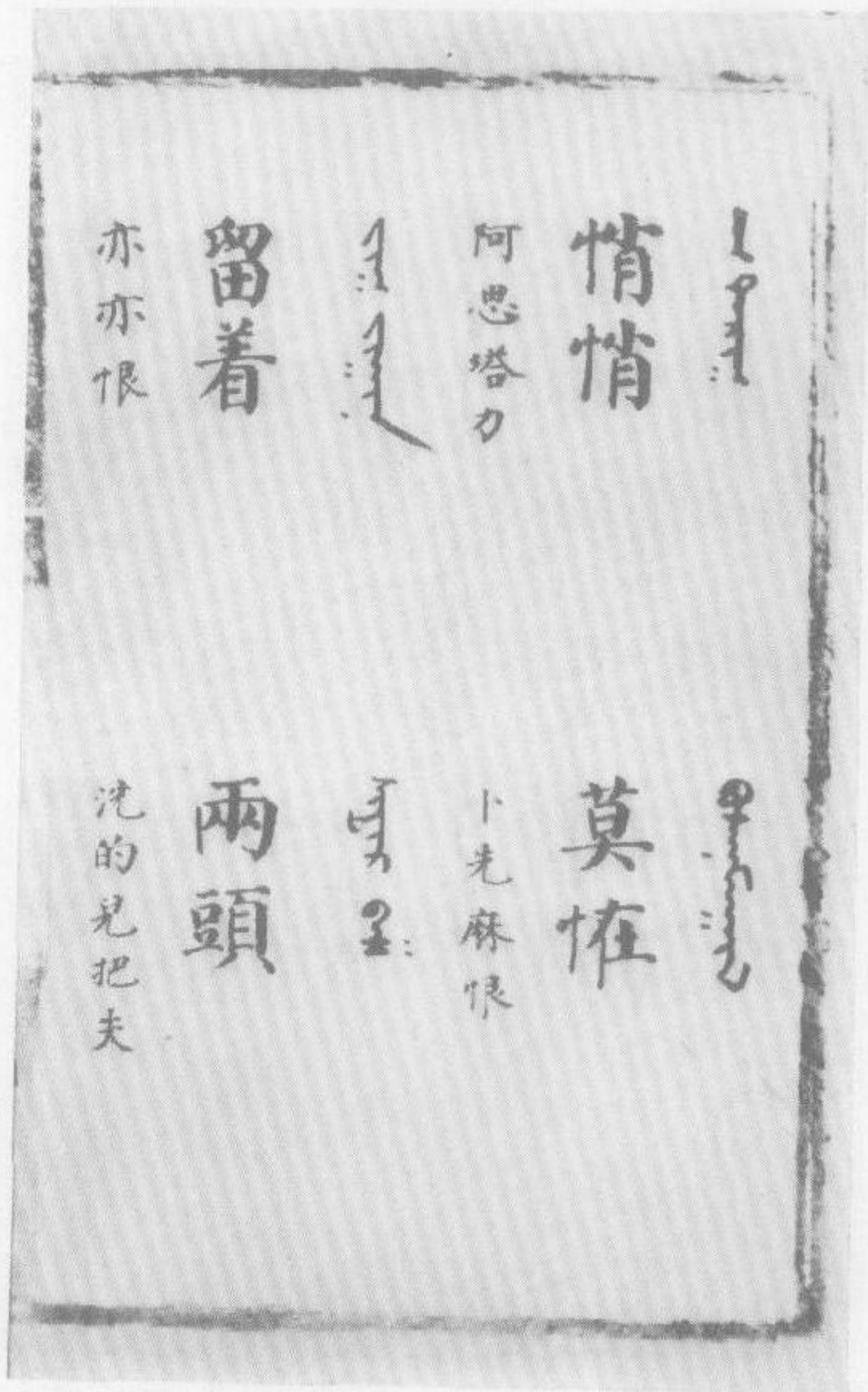
ᠬᠤᠨᠬᠤᠨᠢᠩᠭᠡ

八節

塞乞思察

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》时令门之一页。

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سۆزلۈكى»دىكى ۋاقىت قىسمىنىڭ بىر بېتى

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》之一页。

منك سولالسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى». ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سۆزلۈكى» نىڭ بىر بېتى.

免店

緬甸

主兒姓

女直

昂答克

西天

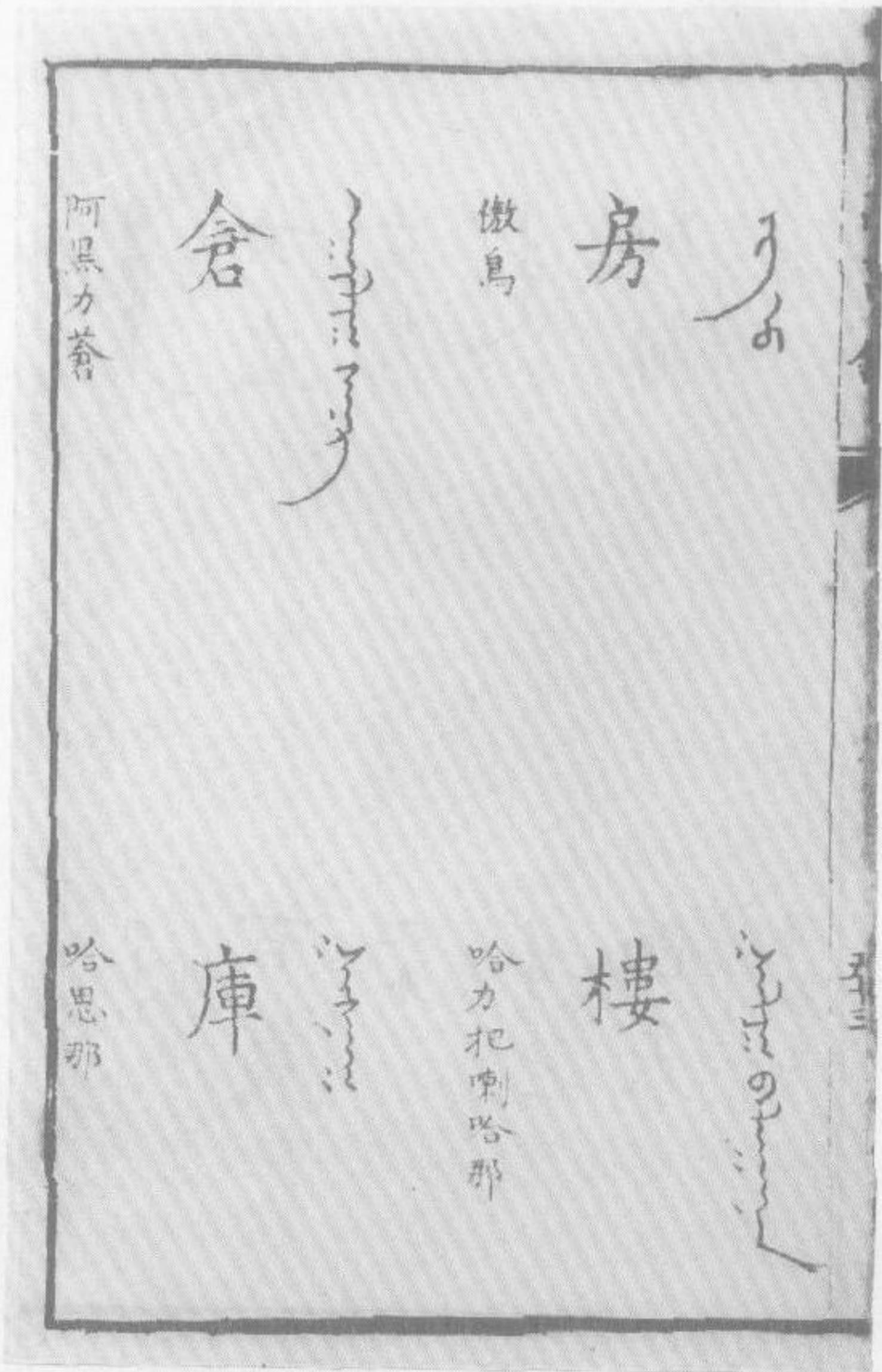
把赤

百夷

四十六

清刻本《高昌馆译书》人物门之一页。

چىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان ياغاچ باسما نۇسخا؛
«ئىدىقۇت مەھكىمىسى تەرجىمە كىتابى»دىكى كىتاب قىسمىنىڭ

清刻本《高昌馆译书》宫殿门之一页。

چىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان ياغاچ باسما نۇسخا: «ئىدىقۇت مەھكىمىسى قەرىجىمە كىتاۋى»دىكى ئوردا قىسمىنىڭ

額祿兒	是	𐰽𐰺𐰍	把兒阿兒兒	有	𐰽𐰺𐰍
-----	---	-----	-------	---	-----

阿兒麻思	非	𐰽𐰺𐰍	約	無	𐰽𐰺𐰍
------	---	-----	---	---	-----

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》人事兼通门之一页。

مەڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يارما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھ-كىمىسى سۆزلۈكى»دىكى يۈرۈش - تۈرۈش قىسمىنىڭ بىر بىتى.

那麻都兒	加陞	以得力	照依

以嗔塔申	表裏	土克的倒思的	盡了

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》续增部分之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» نىڭ تولۇقلىما قىسمىنىڭ بىر بېتى.

也方

職事

朔喇即

ᠰᠣᠯᠠᠯᠠᠰᠢ

因此

母佞得

ᠶ᠋ᠠᠨᠠᠨᠠᠨᠠ

往来

把力夫克力夫

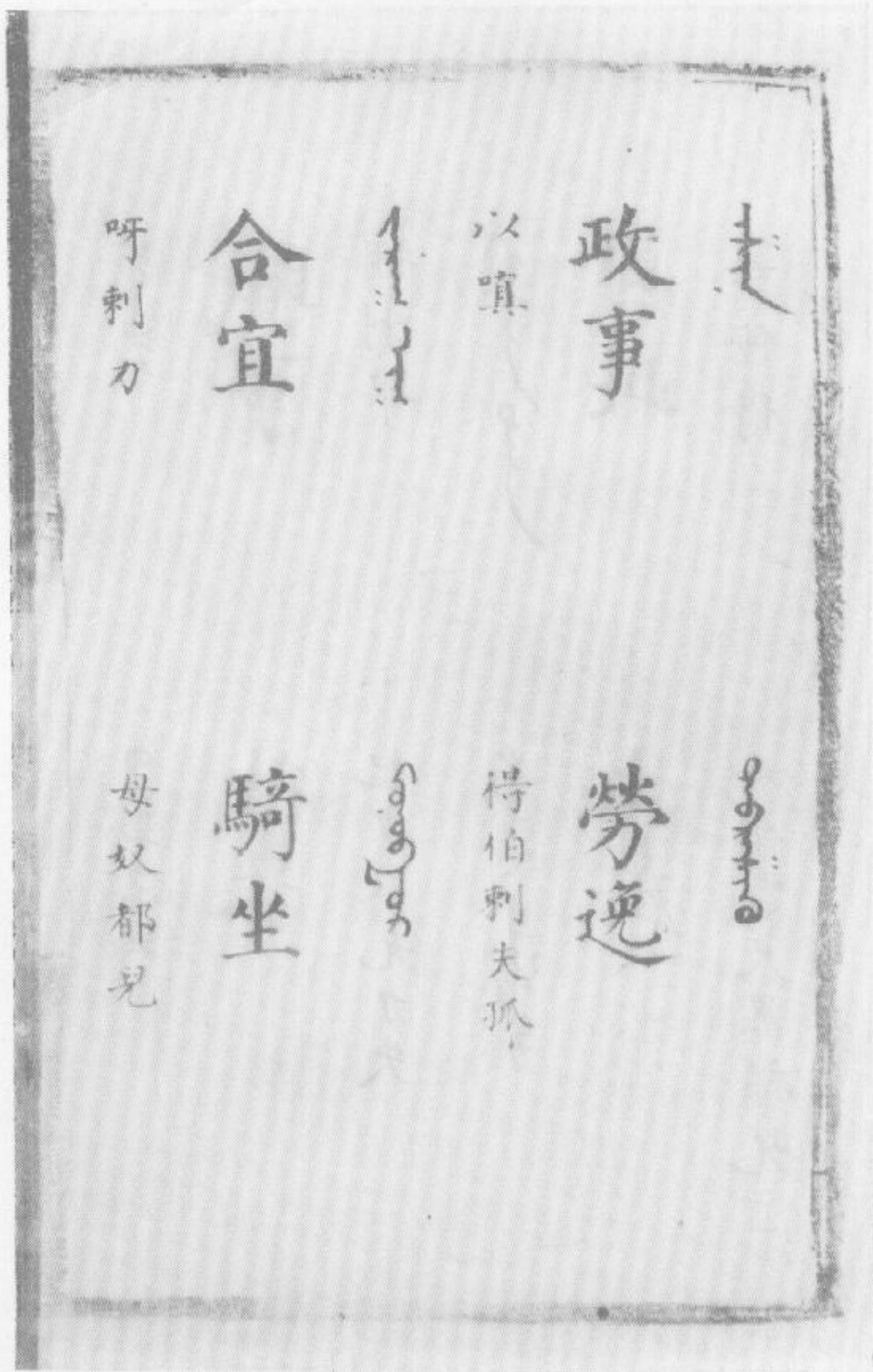
ᠪᠠᠯᠠᠳᠤᠬᠤᠯᠢᠳᠤ

土產

秃伯喇尺黑祿兒

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》续增部分之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يارما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇڭى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سوزلۇڭى» نىڭ تولۇقلىما قىسمىنىڭ بىر بېتى.

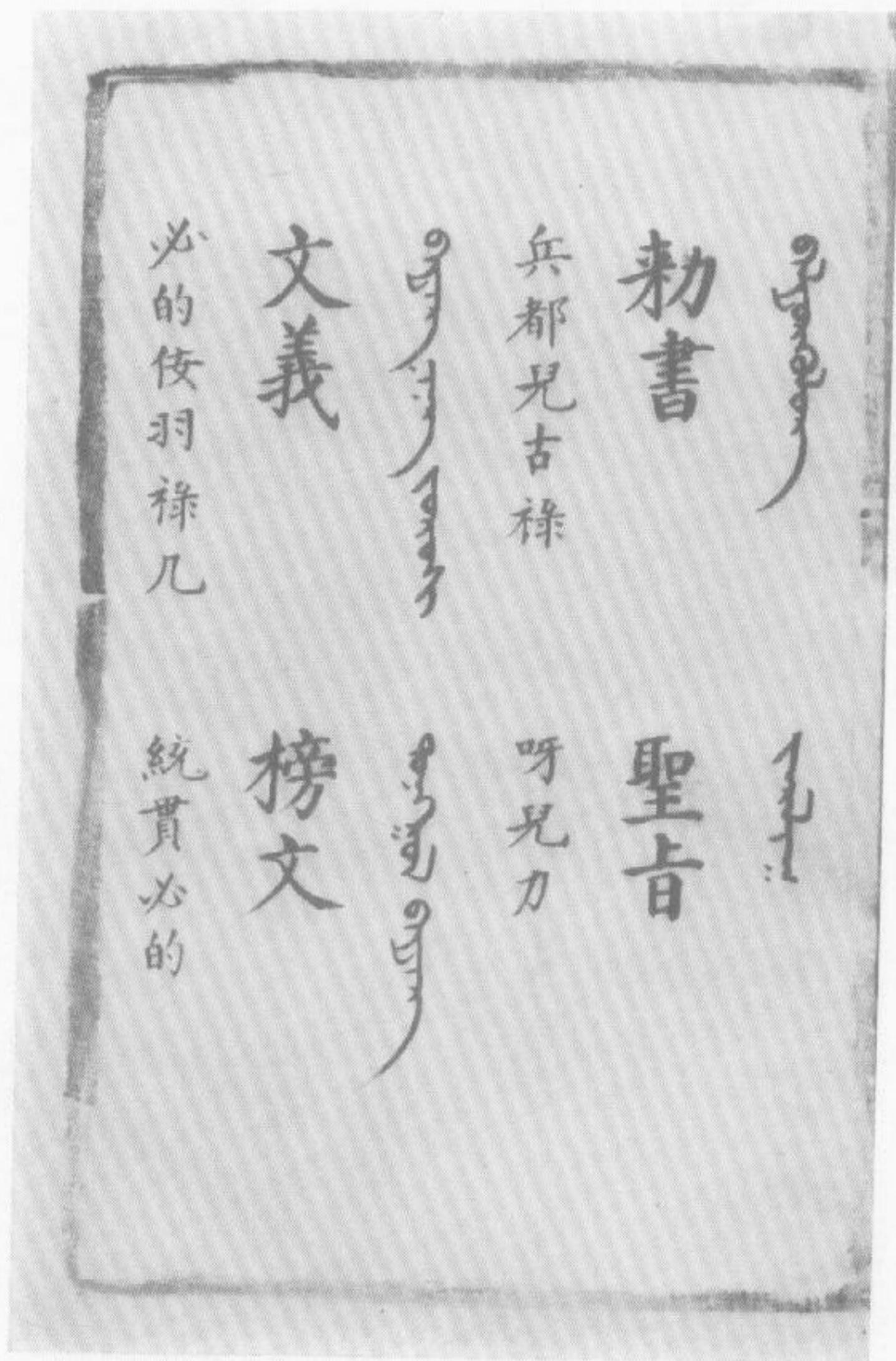
明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》之一页。

منڭ سولالسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇڭى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سوزلۇڭى» نىڭ بىر بېتى.

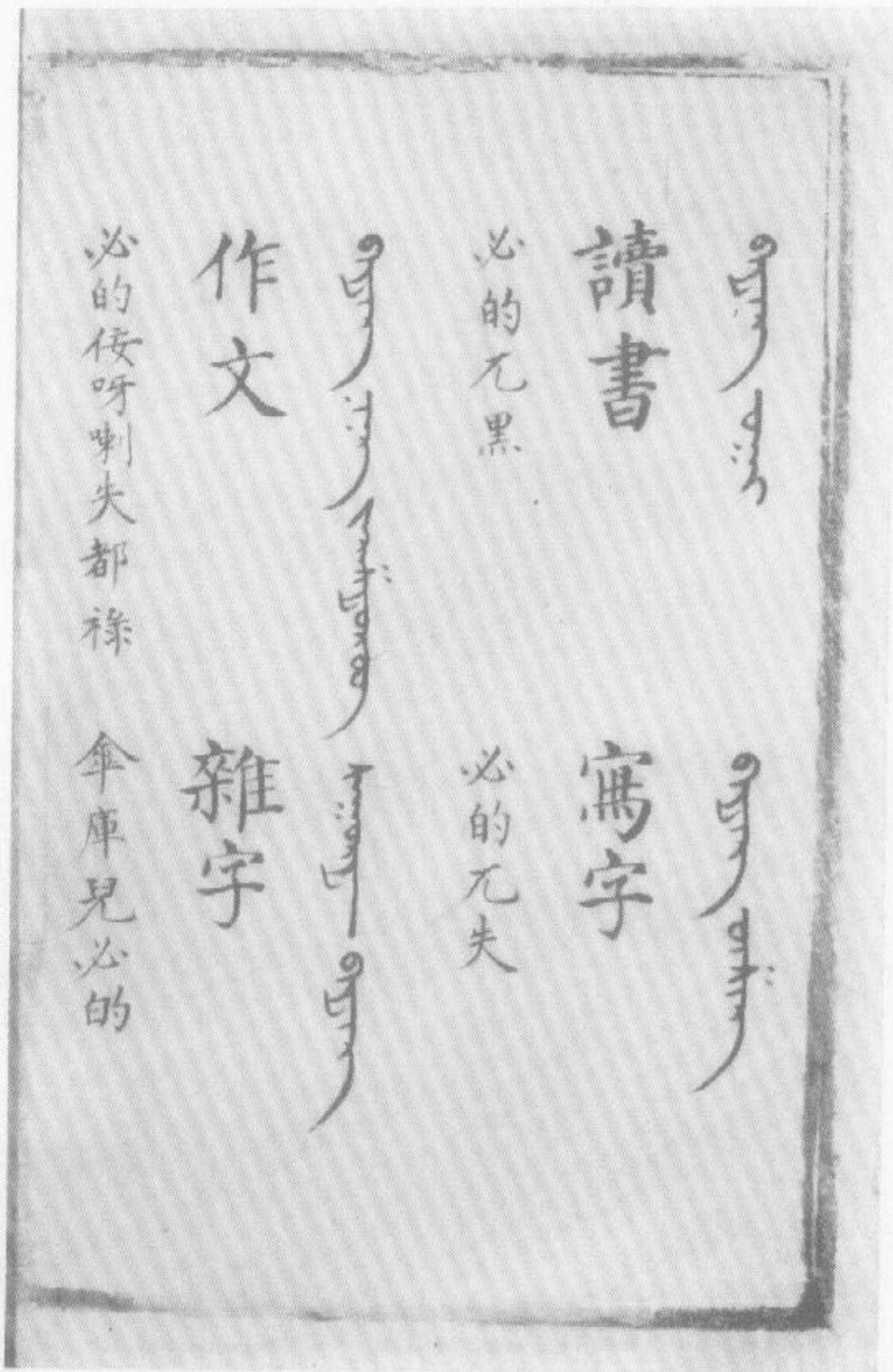
明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》衣服门之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سۆزلۈكى» دىكى كىيىم - كېچەك قىسمىنىڭ بىر بېتى.

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》文史门之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇڭى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سوزلۇڭى» دىكى يېزىق - سىزىق قىسمىنىڭ بىر بېتى.

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》文史门之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يارما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سۆزلۈكى» دىكى يېزىق - سىزىق قىسمىنىڭ بىر بېتى.

呀失 好 以失 聽 事

呀蠻 牙 苦祿 看 𐰽𐰺𐰍

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》人事兼通门之一页。

مىڭ سولالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يارما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇگى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سوزلۇگى» دىكى يۇرۇش - تۇرۇش قىسمىنىڭ بىر بېتى.

扯扯

花

月

花

蒜

蒜

撒敦

蒜

竹笋

哈密夫佞土思谷黑

葑

葑

吼兒得

葑

蘆芽

哈密夫佞土苦兒主黑

明抄本《华夷译语·高昌馆杂字》花木门之一页。

مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا: «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى. ئىدىقۇت مەھ- كىمىسى سۆزلۈكى» دىكى گۈل - گىيا قىسمىنىڭ بىر بېتى.

目 录

《高昌馆杂字》及有关资料介绍	1
《高昌馆杂字》(附词语序号)	
天文门 (1—42)	32
地理门 (43—80)	33
时令门 (81—126)	35
花木门 (127—186)	36
鸟兽门 (187—244)	38
人物门 (245—348)	40
身体门 (349—380)	43
宫室门 (381—400)	44
器用门 (401—444)	45
衣服门 (445—472)	47
珍宝门 (473—492)	48
饮馔门 (493—512)	48
文史门 (513—532)	49
方隅门 (533—548)	50
声色门 (549—566)	51
数目门 (567—598)	51
人事兼通用门 (599—716)	52
续增 (177—794)	56
“华夷译语”	
(人事门) (795—832)	59
(通用门) (833—940)	60
(方物门) (941—1002)	64

索引 (按字母顺序排列)

A	67
B	70
D	73
E	74
G	74
I	74
J	75
K	76
L	78
M	78
N	79
O	80
Q	81
S	82
T	84
U	89
X	89
Y	90
Z	93
K	93
Θ	97
Θ	97
Û	98

مۇندەرىجە

	«ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى» ۋە ئۇنىڭغا قېتىشلىق
12	ماتېرىياللار ئۈستىدە تونۇشتۇرۇش.....
	«ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى» (قوشۇمچە: سوز - ئىبارد - لەرنىڭ تەرتىۋى نومۇرى)
32	ئاسمان قىسمى (1—42).....
33	يەر قىسمى (43—80).....
35	ۋاقىت قىسمى (81—126).....
36	گۈل - گىيا قىسمى (127—186).....
38	جاندارلار قىسمى (187—244).....
40	كىشىلەر قىسمى (245—348).....
43	بەدەن قىسمى (349—380).....
44	ئوردا قىسمى (381—400).....
45	جابدۇقلار قىسمى (401—444).....
47	كېيىم - كېچەك قىسمى (445—472).....
48	چىنتاشلار قىسمى (473—492).....
48	يىمەك - ئىچمەك قىسمى (493—512).....
49	يېزىق - سىزىق قىسمى (513—532).....
50	تەرەپ - تامان قىسمى (533—548).....
51	بويلاق قىسمى (549—566).....

51	سان قىسمى (567—598)
52	يۇرۇش-تۇرۇش قىسمى (599—716)
56	تولۇقلىما (717—794)
		“خەنزۇتىلى بىلەن باشقاتىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇقى”
59	يۇرۇش-تۇرۇش قىسمى (795—832)
60	ئادەتتىكى سوزلەر قىسمى (833—940)
64	تۇرلۇك سوزلەر قىسمى (941—1002)
		كورسەتكۈچ (ھەرپلەر تەرتىۋى بويىچە تىزىلدى)
67	A
70	B
73	D
74	E
74	G
74	I
75	J
76	K
78	L
78	M
79	N
80	O
81	Q
82	S
84	T
89	U

89	X
90	Y
93	Z
93	K
97	Θ
97	Θ
98	Û

《高昌馆杂字》及有关资料介绍

一

维吾尔族是我国的少数民族之一，具有悠久的历史 and 灿烂的文化，人口5,957,112人（1982年），主要居住在新疆维吾尔自治区境内。“维吾尔”意为“团结”、“联合”。在不同时期的汉文史籍中，曾被译作“袁纥”、“韦纥”、“回纥”、“回鹘”、“畏兀儿”等。长期以来，维族人民与我国各族人民一起，共同开拓、保卫和建设了祖国的边疆，在创造中华民族悠久历史和灿烂文化的伟大事业中，作出了重要贡献。

维吾尔语属阿尔泰语系突厥语族。维族人民在九世纪以前的几个世纪里曾使用过突厥文，大约从九世纪下半叶开始改用了以粟特文字母为基础的回鹘文，从十一世纪起，因受伊斯兰教的影响，新疆南部的维族人民开始转用阿拉伯文字母，而吐鲁番、哈密一带的维族人民因信仰伊斯兰教较晚，差不多直到十六世纪仍使用着回鹘文。之后，这些地区的维族人民也逐步改用了阿拉伯文字母。用突厥文、回鹘文、阿拉伯文等字母保存下来的有价值的维语文献，需要我们加以认真研究。

我国史书上，很早以前就有了关于回鹘文的记载，例如宋人彭大雅在《黑鞑事略》中写道：“回回（指畏兀儿）字只有二十一个字母，其余只就偏旁上凑成”（参看《问影楼舆地丛书》）。宋代维吾尔语言学家麻赫穆德·喀什噶里在其《突厥语大词典》里也介绍了回鹘文，他写道：“诸突厥语中使用的基本字母数目为十八”。

麻赫穆德·喀什噶里除了用阿拉伯文字母逐个地标出了回鹘文字母的读音外，还举了一些回鹘文的例词。元人陶宗仪在《书史会要》中写道：“畏吾儿字虽有二十余母，除重名外，止有一十五音。因此，应声代用者多矣。”他还以八思巴字母标出了回鹘文字母的读音，并列出了字母在词中不同位置的各种写法。明人王宗载的《四夷馆考》和清人江蘩的《四译馆馆则》等书中，都提到类似“字书亦有真草，颇似鞑鞑字，亦常用回回语音”这样的意思。清人陆次云的《译史记余》和文廷式的《纯常子枝语》等书中，也都举例介绍过回鹘文字母。

明洪武十五年（公元1382年），翰林院侍讲火源洁与编修马沙亦黑奉皇帝命编纂《华夷译语》。他们参照《元朝秘史》的编纂办法，用汉字标蒙古语音，对照汉义、无蒙古文。永乐五年（公元1407年），正式开设四夷馆，分鞑鞑、女直、西番、西天、回回、百夷、高昌、缅甸等八个馆，后又增设八百、暹罗等馆。四夷馆有少卿一人主事，另置译字生、通事等，专门从事外国和国内少数民族语文的翻译工作。四夷馆各馆编出了这些民族语言与汉语对照的分类词汇《杂字》，又把上述地区的奏摺及有关文书写成了汉文并附上了民族文字译文，这便是所谓的《来文》，由各馆自行保管。清顺治元年（公元1644年）四夷馆改名为四译馆，又为《华夷译语》增补了几种民族语言，《华夷译语》就成为包括朝鲜、琉球、日本、安南、占城、暹罗、鞑鞑、高昌、西番、满刺加、百夷等十几种语言的《杂字》。

二

《高昌馆杂字》是明代编纂的一部汉文回鹘文对照的分类词汇汇集。其版本很多，我们在北京看到的就有四种；

1.《高昌馆译书》，藏北京图书馆，清刻本，书高27.6cm，宽17.8cm，板框高21.3cm，宽14.5cm，骑缝上印有“高昌馆”三字。

2.《高昌馆杂字》，藏北京图书馆，清抄本，书高29.3cm，宽17.4cm，朱丝栏，板框高22.7cm，宽15cm，书口上朱印“同文堂”三字。

3.《华夷译语·高昌馆杂字》，藏北京图书馆，本书分十册，包括蒙古、女真等几种语文，其中有三册是高昌馆杂字。这是一部明抄本，书写精美，装潢考究，所用是白绵纸，有青丝栏，书高32cm，宽19.7cm，板框高23cm，宽15.2cm，首册封面钤有“张璠若章”、“玉堂侍御”两方印章；首页钤“御赐三长并擅之斋”、“尊孟阁”、“云中白雀”和“北京图书馆”四印。由此可知此书与另一部《高昌馆课》曾同属清代康熙朝御史张璠若所藏。这部《高昌馆杂字》不但抄写时间早，而且比上述两种版本的716个词语多224个，共有940个词语。

4.《高昌馆杂字》，藏中央民族学院图书馆，是东洋文库藏本的晒兰本。所收词语很少，只有208个，但其中有62个词语是《华夷译语·高昌馆杂字》中所缺少的。

我们以《华夷译语·高昌馆杂字》(以下简称作《杂字》)为底本，校勘了北京图书馆藏的其他两种版本和中央民族学院图书馆藏的另一种版本，把以上各种版本中的词语汇编了这一本包括1002个词语的词汇资料。*

《杂字》的抄写格式是每半页四个单词，分上下两排，每个回鹘文单词及其汉义和标音从右至左分三行竖写。

* 因374与496均为“肉”(ət)，204与242均为“彪”(kara kulak)故本书实际上只有1000个词语。

腾
克
力

天

全书中的词语分为十七门类（附词语数目），计有：

天文门	(42 个)	地理门	(38 个)
时令门	(46 个)	花木门	(60 个)
鸟兽门	(58 个)	人物门	(104 个)
身体门	(32 个)	宫室门	(20 个)
器用门	(44 个)	衣服门	(28 个)
珍宝门	(20 个)	饮馔门	(20 个)
文史门	(20 个)	方隅门	(16 个)
声色门	(18 个)	数目门	(32 个)
人事兼通用门	(118个)		

第三种版本，除上述内容与第一、二两种版本相同外，还有十页“续增”，收词78条。另又在“华夷译语”的题名下，增加十九页，收词146条。

过去，国外虽有人研究过《高昌馆杂字》，但他们所收集的材料，都没有这一份资料全。前几年，匈牙利突厥语学家李盖提发表的《高昌馆杂字》也是不全的。

三

《杂字》对我们研究明代吐鲁番、哈密一带维吾尔人使用的回鹘文字及其语言特点都是很有帮助的。

《杂字》是楷书书写体，共使用了十八个字母，这十八个字母表示二十八个音，有的一个字母表示两个或三个音，有的两个字母表示一个音，还有的两个字母可以互相通用。根据以上情况，我们整理出了如下的回鹘文字母表：

回鹘文字母			拉丁字母 转写	回鹘文字母			拉丁字母 转写
词首	词中	词尾		词首	词中	词尾	
ا	ا	ا	a.ə	ب	ب	ب	l
ب	ب	ب	i.e.y	د	د	د	w
د	د	د	o.u	ق	ق	ق	g.k
ر	ر	ر	θ.ü	ك	ك	ك	m
ق	ق	ق	b.p	چ	چ	چ	k.ɑ
ج	ج	ج	q.j	خ	خ	خ	r
د	د	د	d	ز	ز	ز	s
ت	ت	ت	t	ذ	ذ	ذ	x
ن	ن	ن	n			ز	z

从《杂字》中，我们可看出它使用的回鹘文字母有以下特点：

1. a 与 ə, e 与 i 以及 y 都分别用一个字母表示。

2. o 与 u, ɵ 与 ü 也都分别各用一个字母表示。这些音如在词的第一个音节中，写法有区别，但在词的第二个音节中以及其后的各个音节中的写法相同，这可以根据元音和谐律来鉴别；ɵ、ü 虽然在第一个音节中，但是在 g, k, y 起首时，一般也写作 o, u。

3. 除借词外，一般以 p 起首的词很少，所以在词首的 p 多解读作 b, 词尾的 b 多解读作 p。

4. q 与 j, k 与 g 都各用一个字母来表示。t 与 d 有时彼此不分，互相通用，但 t 与 d 仍算两个字母。

5. ng 用 n 与 g 两个字母连写表示，不另算一个字母。

6. n 与 a 或 ə 之区别，在于 n 的左前方有一小点，而在较早的回鹘文文献中，也有 n 与 a 或 ə 字母不分的，即 n 的左前方不写一点。

7. 在以 a 或 ə 结尾的词中，如 a 与 ə 之前为 m, r, y, k, 等字母时，多为分写。同样 e 在 k 字母后时，也多为分写。词的附加成分也多与词干分写。

从《杂字》里的1002个词语来看，明代吐鲁番、哈密一带的维吾尔语语音有以下特点：

1. 有八个元音、二十个辅音。

元音：a, ə, e, i, o, ɵ, u, ü.

辅音：b, p, m, w, d, t, n, l, r, s, z, j, q, y, g, k, ng, k, x, ɣ。

2. 元音和谐律表现为部位和谐，即前元音和谐和后元音和谐较严密，而唇状和谐不够严密。例：

yerak	远	(e, a 都是展唇后元音)
yaken	近	(a, e 都是展唇后元音)
əski	旧	(ə, i 都是展唇前元音)
jəmix	果	(ə, i 都是展唇前元音)

yultuz	星	(u,u 都是圆唇后元音)
kündüz	白天	(ü,ü 都是圆唇前元音)
bulet	云	(u,e 都是后元音)
yamoqur	雨	(a,u 都是后元音)
keraw	霜	(e,a 都是后元音)
en'gi	其他的	(e,i 都是前元音)
xiküdärin	露	(i,ü,ə,i 都是前元音)

3. 在某些词的音节首或音节尾上, 有 d 音, 它反映了明代吐鲁番、哈密一带的维语中仍保留了古代维语的这个特点。例:

bədük 高大 (现代维语中为 büyük)
 kod- 放 (现代维语中为 koy-)

4. 音节结构主要有以下六种形式:

Y 表示元音 F 表示辅音

Y a-yak (碗) 中的 a
 YF al-te (六) 中的 al
 FY bu-let (云) 中的 bu
 FYF qol-pan (明星) 中的 qol, pan
 FYFF tart- (进贡)
 YFF inq-kə (细) 中的 inq

从《杂字》中出现的词语, 也可看出明代吐鲁番、哈密一带维语的如下一些语法特点:

1. 名词格的变化, 《杂字》中出现了—ning (所有格)、—ne (宾格)。例:

bitig-ning yürügi (文义)

tamoqa-ne kadakalaqı (掌印)

也出现了名词领属人称的变化, 但仅出现了领属第三人称附加成分。例:

köz-i (他的眼)

uruk-e//uruqe (他的种子)等。

2. 关系形容词是由名词加上附加成分—lüg, —təg 等构成。例:

köküs-lüg (带前胸的),

inq-təg (好似平安的) 等。

3. 数词中的基数词和序数词基本上与现代维语相同, 但也有些基数词保存了古代维语的特点。例:

sekiz on (八十)

toquz on (九十) 等。

4. 代词除出现了人称代词、疑问代词外, 还出现了带有所有格附加成分的人称代词。例:

mən-ning (我的),

sən-ning (你的),

ane-neng (他的)。

5. 动词多是以副动词、形动词、动词第三人称过去时和动词命令式等形式出现的。例:

asep (悬挂) <as + ep,

baxlap (引领) <bax + lap,

bolmas (不中) <bol + mas,

bütti (完成) <büt + ti,

yaxursun (藏) <yaxur + sun,

towrak barqen (快去) <bar + qen

另外也出现了加附加成分—mex 构成的动名词。例:

kadamex (嵌) <kada + mex。

《杂字》还提供了明代吐鲁番、哈密一带维语在词汇方面的某些特点:

1. 保存了不少古代维语词。例:

təngri (天) 现代维语为 asman

mərən	(江)	现代维语为	dəriya
taluy	(海)	现代维语为	dengiz
əgüz	(河)	现代维语为	dəriya
balek	(城)	现代维语为	xəhər
ayel	(乡)	现代维语为	yeza
yaz	(春)	现代维语为	bahar
yay	(夏)	现代维语为	yaz
ət	(时)	现代维语为	wakit
biqin	(猴)	现代维语为	maymun
adek	(熊)	现代维语为	eyik
bakxe	(老师)	现代维语为	muəllim
satekqe	(商人)	现代维语为	sodigər
kütən	(客人)	现代维语为	mehman
bitig	(书)	现代维语为	kitap

2. 阿拉伯语借词很少，而汉语借词较多。例：

məqit	(寺，阿拉伯语)
ixing	(升，汉语，以下均为汉语借词)
kuping	(壶) < (壶瓶)
linhuwa	(莲花)
luw	(龙)
bənding	(凳) < (板凳)
qa	(茶)
manglung	(蟒龙)
gunlaw	(功劳)
zəy	(哉)
mək	(墨)
tayxe	(太师)

zungbing	(总兵)
jekuy	(指挥)
sangjem	(参政)
samxe	(佾事)
samku	(千户)
jenwou	(镇抚) 等。

汉语借词如此之多，说明了当时新疆地区与内地在政治、经济和文化等方面的关系是十分密切的，而阿拉伯语借词却很少，则说明了当时伊斯兰教势力尚未到达吐鲁番、哈密一带或至少还没有在那里大盛。明代陈诚著的《西域番国志》中说：“吐鲁番……居人信佛法，多建僧寺”。这也说明至迟到十五世纪上半叶，吐鲁番、哈密一带还较普遍地信奉佛教。这一带改奉伊斯兰教，当是稍后的事了。与《杂字》差不多同一时期的《高昌馆课》（即《高昌馆来文》）的奏摺中，出现的一些国主名字伊斯兰教化的情况，如“火只”、“阿黑麻”、“依思麻因”等，就是在稍后逐渐接受了伊斯兰教的佐证。

《杂字》不仅是一份研究明代回鹘文和当时吐鲁番、哈密一带维语的重要依据，而且也是研究当时汉语语音的重要参考资料。例如，samxe（佾事）、samku（千户）等词，可以证明当时的汉语仍可能有-m韵尾。这对古汉语音韵研究提供了参考材料。

另外，《杂字》中还收进了一些民族名称，例如“鞑靼”、“回回”、“西番”、“高昌”、“女直”、“百夷”、“缅甸”、“西天”、“八百”、“河西”等。其中的“鞑靼”译为 *mongol*，“忙湾”即蒙古，“回回”译为 *musulman*“木速儿蛮”即穆斯林，“西番”译为 *Tübat*“土伯”即藏族，“高昌”译为 *Uyoqur*，“畏兀儿”即维吾尔，“女直”译为 *jürqäk* (*jurqan*)，“主儿扯”即女真，“百夷”译为 *Bayi*，“把亦”即摆夷（傣），“西天”译为 *Andəkə*，“昂答克”即印度，“河西”译为 *Tangut*，“倘骨”即唐古特（建

立西夏的党项族)。这几个民族名称的译法给了我们新的启示。例如，“回回”当时仍是泛指伊斯兰教徒的一个名称，这对研究我国回族名称在不同时期的涵义是有帮助的。又如“河西”这一名称的出现，是否说明在明代还有西夏党项族的后裔呢？因此，《杂字》的学术价值远远不应局限于语言文字方面。

《杂字》是新疆地区与明王朝在政治、经济等方面关系密切的产物，是汉、维两族人民文化交流的记录。《杂字》经过几百年流传至今，弥足珍贵。它雄辩地说明了我国自古以来就是一个多民族的大家庭，“各少数民族对中国的历史都作过贡献。”

（毛泽东同志语）

本文只是对《杂字》及有关资料作一简略介绍。希望能引起有关科研工作者的兴趣，并结出更加丰硕的成果，从而推动民族语文研究工作的发展，增进我国各民族人民之间的大团结。

1972年10月初稿

1981年12月修改

«ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» ۋە ئۇنىڭغا دائىر ماتىرىياللار ئۈستىدە تونۇشتۇرۇش

1

ئۇيغۇر مىللىتى مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بىرى بولۇپ، ئۇزۇن تارىخقا ۋە شانلىق مەدەنىيەتكە ئىگە، ئۇيغۇرلارنىڭ سانى 5 مىليون 957 مىڭ 112 (1982-يىلى)، ئۇلار ئاساسەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا. «ئۇيغۇر» دىگەن سوزنىڭ مەنىسى «ئىتتىپاق»، «ئويۇشقا» دىگەنلىك بولىدۇ. «ئۇيغۇر» دىگەن ئاتالما تۈرلۈك دەۋرلەردىكى خەنزۇچە تارىخىي كىتاپلاردا «袁纥» (يۈەنخې)، «韦纥» (ۋېيخې)، «回纥» (خۇيخې)، «回鹘» (خۇيگۇ)، «畏兀儿» (ۋېيۋۇر) دەپ تۈرلۈك-تۈرلۈك تەرجىمە قىلىنىپ كەلگەن. ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاقتىن بۇيان مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە، ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، قوغداپ ۋە گۈللەندۈرۈپ كەلگەن. ئۇيغۇر خەلقى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئۇزاق تارىخىنى ۋە شانلىق مەدەنىيىتىنى يارىتىشتەك ئۇلۇغ ئىشتا مۇھىم توھپىلەرنى قوشقان. ئۇيغۇر تىلى ئالتاي تىللىرىنىڭ تۈركى تىللار تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى 9-ئەسىردىن بۇرۇنقى بىرنەچچە ئەسىر ئىچىدە تۈرك يېزىغىنى قوللانغان، تەخمىنەن 9-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ سوغدى ھەرىپىنى ئاساس قىلغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىنى قوللانغان. 11-ئەسىردىن باشلاپ، ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرى بىلەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر خەلقى ئەرەپ يېزىغىنى قوللىنىشقا باشلىغان، تۇرپان ۋە قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى بولسا ئىسلام دىنىغا كېيىنرەك كىرگەچكە، تاكى 16-ئەسىرگىچە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىنى قوللىنىپ كېلىۋەرگەن، ئۇنىڭدىن كېيىن، بۇ جايلاردىكى ئۇيغۇرلارمۇ ئاستا-ئاستا ئەرەپ يېزىغىنى قوللىنىشقا كىرىشكەن. دىمەك، تۈرك يېزىغى، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغى، ئەرەپ يېزىغى قاتارلىق يېزىقلار بىلەن يېزىلىپ ساقلىنىپ كەلگەن قىممىتى بار ئۇيغۇرچە ھوججەتلەرنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

مەملىكىتىمىزنىڭ تارىخىي كىتاپلىرىدا، ناھايىتى بۇرۇندىنلا قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغى توغرىسىدا خاتىرىلەر يېزىلىپ كەلگەن، مەسىلەن، سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن پېڭ دايا دىگەن كىشى «قارا تاتارلار تەزكىرىسى» دىگەن ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان: «خۇيخۇي (ئۇيغۇر دىمەكچى) يېزىغىدا پەقەت 21 ھەرپ بار، قالغان ھەرپلەر ئەسلى بار ھەرپلەرگە بەلگە قويۇش ئارقىلىق ھاسىل قىلىنغان» («ۋېنىڭلۇ نامىدىكى جۇغراپىيە كىتاپلىرى»غا قاراڭ). سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن تىلشۇناس مەھمۇت قەشقىرى ئۆزىنىڭ «تۈركى تىللار دىۋانى» دىگەن ئەسىرىدىمۇ قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىنى تونۇشتۇرۇپ كېلىپ: «تۈركى تىللاردا ئاساسەن 18 ھەرپ قوللىنىلىدۇ» دەپ يازغان. مەھمۇت قەشقىرى

قەدىمقى ئۇيغۇر ھەرپلىرىنىڭ ئوقۇلۇشىنى ئەرەپ ھەرپى بىلەن بىرمۇ-بىر كورسىتىپ بەرگەندىن تاشقىرى، يەنە قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى بەزى سۆزلەرنى مىسال قىلىپ كەلتۈرگەن. يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن تاۋ زۇڭيى دىگەن كىشى «يېزىق تەزكىرىسى» دە مۇنداق دەپ يازغان: «ئۇيغۇر يېزىقىدا 20 نەچچە ھەرپ بار بولسىمۇ، لېكىن تەكرار ھەرپلەردىن تاشقىرى، 15 لا تاۋۇش بار. شۇڭا، تاۋۇشقا قاراپ سەپلەنگەنلىرى كۆپ.» ئۇ يەنە قەدىمقى ئۇيغۇر ھەرپلىرىنىڭ ئوقۇلۇشىنى موڭغۇل باسما ئېلىپبەسى بىلەن كورسىتىپ بەرگەن، شۇنىڭدەك ھەرپلەرنىڭ سۆزلەردە كېلىدىغان باشقا-باشقا ئورۇنلاردىكى تۈرلۈكچە يېزىلىشلىرىنى كورسىتىپ بەرگەن. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاڭ زۇڭزەي دىگەن كىشىنىڭ «باشقا تىللار مەھكىمىسىنىڭ ئېنىقلىمىسى» دىگەن كىتابىدا دىمۇ، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن جياڭ فەن دىگەن كىشىنىڭ «باشقا تىللار مەھكىمىسى نىزامى» دىگەن كىتابىدا دىمۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا كىتابلاردا دىمۇ «تاتار (موڭغۇل) يېزىقىغا ئوخشاپ كېتىدىغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ يازما شەكلىمۇ بار بولۇپ، بۇلار تاتار (موڭغۇل) يېزىقىغا خېلى ئوخشاپ كېتىدۇ، خۇيخۇيلارنىڭ تاۋۇشلىرىدىنمۇ پايدىلىنىپ تۇرىدۇ» دىگەن مەزمۇن چىقىپ تۇرىدۇ. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن لۇسيۇن دىگەن كىشىنىڭ «تارىخ تەرجىمىسىدىنە خاتىرە» دىگەن كىتابىدا دىمۇ، ۋېن تىڭشى دىگەن كىشىنىڭ «چۈن چاڭزى توپلىغان يېزىق ئۆلگىلىرى» دىگەن كىتابىدا دىمۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا كىتابلاردا دىمۇ مىساللار ئارقىلىق قەدىمقى ئۇيغۇر ھەرپلىرى تونۇشتۇرۇلغان.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خۇڭ-ۋۇ 15-يىلى (مىلادى 1382-يىلى)

خەنلىنىۋەندىكى ئوردا مۇئەللىمى خويۇەنجىيې ۋە مۇھەررىر ما شايبخ پادىشانىڭ بۇيرۇغىغا بىنائەن، «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇكى» نى تۈزۈشكە كىرىشكەن. ئۇلار «يۈەن سۇلالىسىدە نىڭ مەخپى تارىخى» نىڭ تۈزۈلۈش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، موڭغۇلچە سوزلەرنىڭ ئوقۇلۇشىنى خەنزۇچە خەتلەر بىلەن كۆرسەتكەن، ئۇنىڭغا خەنزۇچە مەنىسىنى بېرىپ، موڭغۇلچە يېزىلىشىنى بەرمىگەن. يۇڭلې 5-يىلى (مىلادى 1407-يىلى) باشقا تىللار مەھكىمىلىرى رەسمىي قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇلار تاتار (موڭغۇل) تىلى، جۇرچۇن تىلى، تىبەت تىلى، ھىندى تىلى، خۇيخۇي تىلى، بەييى (دەي قەۋمى) تىلى، ئىدىقۇت تىلى، بىرما تىلى مەھكىمىلىرى قاتارلىق سەككىز مەھكىمىگە بۆلۈنگەن، كېيىن يەنە بابەي تىلى، سىيام تىلى مەھكىمىلىرى قاتارلىق مەھكىمىلەر قۇرۇلغان. باشقا تىللار مەھكىمىلىرىگە بىرلا كىشى باشلىق بولغان، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۈگەنج تەرجىمانلار، تۇڭچىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئۇلار مەخسۇس چەتئەللەر ۋە دولەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-يېزىقلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان. باشقا تىللار مەھكىمىلىرى ھەممىسى ئۆز ئالدىغا ئۆز تىللىرى بىلەن خەنزۇ تىلىنىڭ تۈرلەرگە ئايرىلغان سېلىشتۇرمىلىق «سوزلۇك» لىرىنى تۈزۈپ چىققان ھەم يۇقۇرىدا ئېيتىلغان جايلاردىن كەلگەن پۈكلىمە مەكتۇپلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك خەت-ئالاقىلەرنى خەنزۇچە يېزىپ چىققان ۋە ئۇنىڭغا مىللى تىللارچە تەرجىمىسىنى قوشۇپ قويغان، «كەلگەن خەت-ئالاقىلەر» دىگىنىمىز مانا مۇشۇ، بۇلار ھەرقايسى مەھكىمىلەرنىڭ ئۆزىدە ساقلانغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇنچىز بىرىنچى يىلى (مىلادى 1644-يىلى) باشقا تىللار مەھكىمىسى دىگەن نام تەرجىمە مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

تىلىگەن، شۇنىڭ بىلەن «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇگى» گە يەنە بىرنەچچە خىل مىللى تىل قوشۇلغان، شۇنداق قىلىپ، «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇگى» چاۋشيەن، ليۇچيۇ، ياپون، ئانىنام (ۋېيتنام)، جەنچېڭ، سىيام، تاتار (مۇڭغۇل)، ئىدىقۇت، تىبەت، مالاكا، بەييى (دەي قەۋمى) تىلى قاتارلىق ئون نەچچە تىلنى ئوز ئىچىگە ئالغان «سوز-لۇك» بولۇپ قالغان.

2

«ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى» مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە تۈزۈلگەن خەنزۇ تىلى بىلەن قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى تۈرلەرگە ئايرىلغان سوزلەرنىڭ سېلىشتۇرمىسى. ئۇنىڭ نۇسخىلىرى ناھايىتى كوپ، بىز بېيجىڭدىنلا ئۇنىڭ توۋەندىكى توت خىل نۇسخىسىنى ئۇچراتتۇق.

بىرىنچى، «ئىدىقۇت مەھكىمىسى تەرجىمە كىتابى» بېيجىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان ياغاچ باسما نۇسخا، بۇ كىتابنىڭ ئىگىزلىگى 27.6 سانتىمېتىر، كەڭلىگى 17.8 سانتىمېتىر، بەت كېشىگىنىڭ ئىگىزلىگى 21.3 سانتىمېتىر، كەڭلىگى 14.5 سانتىمېتىر، بەتنىڭ قاتلانغان يېرىگە “高昌馆” (ئىدىقۇت مەھكىمىسى) دىگەن تامغا بېسىلغان.

ئىككىنچى، «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى» بېيجىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازمان نۇسخا، بۇ كىتابنىڭ ئىگىزلىگى 29.3 سانتىمېتىر، كەڭلىگى 17.4

سانتېمېتر، بېتىدە قىزىل جىبەكلىك ماۋزۇ بار، بەت كېشىگىنىڭ ئىگىزلىكى 22.7 سانتېمېتر، كەڭلىكى 15 سانتېمېتر، بەتنىڭ قاتلانغان يېرىگە “同文堂” (تۇڭۋېنتاڭ مەتبەئەسى) دىگەن قىزىل تامغا بېسىلغان.

ئۈچىنچى، «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇكى. ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» بېيجىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا، بۇ كىتاپ ئون قىسىمغا بۆلۈنگەن بولۇپ، موڭغۇل، جۇرچۇن تىللىرى قاتارلىق بىرنەچچە خىل تىلنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئۈچ قىسمى ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى ئىكەن. بۇنىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىقىرىلغان يازما نۇسخا بولۇپ، ئۇنىڭ خەتلىرى ناھايىتى چىرايلىق يېزىلغان، كىتاپنىڭ مۇقاۋىسى “ناھايىتى ياخشى ئىشلەنگەن، ئاق يۇمشاق قەغەز ئىشلىتىلگەن، بېتىدە كوك جىبەكلىك ماۋزۇ بار، كىتاپنىڭ ئىگىزلىكى 32 سانتېمېتر، كەڭلىكى 19.7 سانتېمېتر، بەت كېشىگىنىڭ ئىگىزلىكى 23 سانتېمېتر، كەڭلىكى 15.2 سانتېمېتر، بىرىنچى قىسىمنىڭ مۇقاۋىسىغا “张璠若章” (جاڭ ئەيرو تامغىسى)، “玉堂侍御” (يۇيتاڭ سىيۇي) دىگەن ئىككى تامغا بېسىلغان؛ بىرىنچى بېتىگە “御赐三长并擅之斋” (خان بەخش ئەتكەن تەھسىلخانا)، “尊孟阁” (مېڭزى راۋىغى)، “云中白雀” (كوكىتىكى تورغاي) ۋە “北京图书馆” (بېيجىڭ كۈتۈپخانىسى) دىگەن توت تامغا بېسىلغان. بۇنىڭدىن بۇ كىتاپ بىلەن «ئىدىقۇت مەھكىمىسى ئالاقىلىرى» دىگەن يەنە بىر كىتاپنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى خانلىغى دەۋرىدە ئۆتكەن مۇپەتتىش جاڭ ئەيرونىڭ قولىدا ساقلانغانلىغى ئايان بولدى. بۇ «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» نىڭ يېزىلىش ۋاقتى بۇرۇن بولۇپلا قالماستىن،

بەلكى ئۇنىڭدا يۇقۇرىدا كورستىلگەن ئىككى خىل نۇسخىدىكى 716 سوز-ئىبارىدىن 224 سوز-ئىبارە ئارتۇق بولۇپ، ئۇنىڭغا جەمى 940 سوز-ئىبارە كىرگۈزۈلگەن.

توتىنچى، «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» — «ياپونىيە كۈتۈپ غەزىنىسى» نىڭ سىنا نۇسخىسى بولۇپ، ئۇ مەركىزىي مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانماقتا. بۇ كىتاپقا كىرگۈزۈلگەن سوز-ئىبارە بەكمۇ ئاز بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاران 208 سوز-ئىبارە بار. لېكىن ئۇنىڭدىكى 62 سوز-ئىبارە دەل «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇكى. ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» دە يوق سوزلەردۇر.

بىز «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سوزلۇكى. ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى» (توۋەندە قىسقارتىلىپ «سوزلۇك» دەپ ئېلىندى) نى ئاساس قىلىپ، بېيجىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانغان باشقا ئىككى خىل نۇسخا بىلەن ۋە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا ساقلانغان يەنە بىر خىل نۇسخا بىلەن سېلىشتۇرۇپ كوردۇق، بىز يۇقۇرىدا ئېيتىلغان تۈرلۈك نۇسخىلاردىكى سوز-ئىبارىلەرنى توپلاپ، بىر مىڭ ئىككى سوز-ئىبارىنى* ئوز ئىچىگە ئالغان بۇ سوزلۇك ماتىرىيالنى تۈزۈپ چىقتۇق.

«سوزلۇك» نىڭ يېزىلىش شەكلى مۇنداق: ھەر بىر بەتكە توت سوز ئۈستى-ئاستى ئىككى رەت قىلىپ يېزىلغان؛ ھەر بىر سوز ۋە

* 374 - ۋە 496 - سوزنىڭ ھەر ئىككىلىسى "ئەت" سوزى بولغانلىغى،
204 - ۋە 242 - سوزنىڭ ھەر ئىككىلىسى "قارا قۇلاق" سوزى بولغانلىغى
ئۈچۈن، بۇ كىتاپتىكى بارلىق سوز-ئىبارە ئەمىلىيەتتە بىر مىڭدىنلا ئىبارەت.

ئۇنىڭ خەنزۇچە مەنىسى ھەم ئاھاڭى ئوڭدىن سولغا ئۇچ قۇر قىلىپ، يۇقۇرىدىن توۋەنگە يېزىلغان. مەسىلەن:

腾 天 力

پۈتۈن كىتاپتىكى سوز-ئىبارىلەر 17 تۈرگە ئايرىلغان (قوشۇمچە: سوز-ئىبارىلەر سانى)، توۋەندىكىلەرگە قاراڭ:

(42)	ئاسمان قىسمى
(38)	يەر قىسمى
(46)	ۋاقىت قىسمى
(60)	گۈل-گىيا قىسمى
(58)	جاندارلار قىسمى
(104)	كىشىلەر قىسمى
(32)	بەدەن قىسمى
(20)	ئوردا قىسمى
(44)	جابدۇقلار قىسمى
(28)	كىيىم-كېچەك قىسمى
(20)	چىنتاشلار قىسمى
(20)	يىمەك-ئىچمەك قىسمى
(20)	يېزىق-سىزىق قىسمى
(16)	تەرەپ-تامان قىسمى
(18)	بوياق قىسمى
(32)	سان قىسمى
(118)	يۇرۇش-تۇرۇش قىسمى

ئۈچىنچى خىل نۇسخىدىكى يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان مەزمۇنلار بىرىنچى، ئىككىنچى خىل نۇسخىلارنىڭكىگە ئوخشاش بولغاندىن تاشقىرى، ئۇنىڭدا يەنە 78 سوز-ئىبارىنى ئوز ئىچىگە ئالغان ئون ۋاراقلىق "تولۇقلىما" بار. شۇنىڭدەكلا، «خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللار سېلىشتۇرما سوزلۇگى» دىگەن ماۋزۇ ئاستىدا ئۇنىڭغا يەنە 146 سوز-ئىبارىنى ئوز ئىچىگە ئالغان 19 ۋاراق قوشۇلغان.

بۇرۇن، چەتئەللەردە بەزىلەر «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى»نى تەتقىق قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ توپلىغان ماتىرىياللىرى بىزدىكى بۇ نۇسخىدىكىدەك تولۇق ئەمەس. بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى ۋېنگرىيىلىك تۇركشۇناس لېيگت ئېلان قىلغان «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇگى»نىڭكىمۇ تولۇق ئەمەس.

3

«سوزلۇك»نىڭ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل ئۇيغۇرلىرىنىڭ قوللانغان قەدىمقى يېزىق ۋە تىل خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىشىمىز ئۈچۈن كوپ ياردىمى تېگىدۇ.

«سوزلۇك» ناھايىتى ئېنىق ھەم رەتلىك يېزىلغان، ئۇنىڭدا جەمى 18 ھەرپ ئىشلىتىلگەن، بۇ 18 ھەرپ بىلەن 28 فونېما ئىپادىلىنىدۇ، بەزى ھەرپلەر ئىككى ياكى ئۈچ فونېمىنى ئىپادىلەيدۇ، بەزىدە ئىككى ھەرپ بىر فونېمىنى ئىپادىلەيدۇ، يەنە ئىككى ھەرپ ئالماش-تۇرۇلۇپ ئىشلىتىلىدىغان ئەھۋاللارمۇ بار. بىز يۇقۇرقى ئەھۋالغا ئاساسەن، قەدىمقى ئۇيغۇر ئېلىپبەسى جەدۋىلىنى توۋەندىكىچە رەتلەپ چىقتۇق:

قەدىمقى ئۇيغۇر ھەرپلىرى			لاتىنچە يېزىلىشى	قەدىمقى ئۇيغۇر ھەرپلىرى			لاتىنچە يېزىلىشى
سوز بېشىدا	سوز ئوتتۇرسىدا	سوز ئاينىدا		سوز بېشىدا	سوز ئوتتۇرسىدا	سوز ئاينىدا	
ا	ا	ا	a.ə	ۋ	ۋ	ۋ	l
ا	ا	ا	i.e.y	ا	ا	ا	w
ا	ا	ا	o.u	ا	ا	ا	g.k
ا	ا	ا	ə.ü	ا	ا	ا	m
ا	ا	ا	b.p	ا	ا	ا	k.ɣ
ا	ا	ا	q.j	ا	ا	ا	r
ا	ا	ا	d	ا	ا	ا	s
ا	ا	ا	t	ا	ا	ا	x
ا	ا	ا	n			ا	z

بىز «سوزلۈك» تىن قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىدا ئىشلىتىلگەن ھەرپ-
لەرنىڭ توۋەندىكىچە خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرىمىز:

1. a بىلەن ə، e بىلەن i ۋە y ئايرىم-ئايرىم ھالدا بىرلا ھەرپ
بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

2. o بىلەن u، e بىلەن ü مۇ ئايرىم-ئايرىم ھالدا بىرلا ھەرپ
بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. بۇ فونېمىلار سوزنىڭ بىرىنچى بوغۇمىدا كەلگەن
بولسا، يېزىلىشى پەرقلىق بولىدۇ، لېكىن سوزنىڭ ئىككىنچى بوغۇ-
مىدا ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى بوغۇملىرىدا كەلگەن بولسا، يېزىلىشى
پەرقسىز بولىدۇ، بۇنى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇ-
نىيىتىدىن پەرق ئەتكىلى بولىدۇ؛ e، ü بىرىنچى بوغۇمىدا كەلگەن
بولسىمۇ، لېكىن k، g بىلەن باشلانغان بوغۇملاردا كەلگەندە o، u
قىلىپ يېزىلىدۇ.

3. قوبۇل قىلىنغان سوزلەردىن باشقا، ئومۇمەن p بىلەن باشلان-
غان سوز ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، شۇ سەۋەبتىن، سوز بېشىدىكى p
كوپىنچە b دەپ ئوقۇلىدۇ، سوز ئايىغىدىكى b كوپىنچە p دەپ
ئوقۇلىدۇ.

4. q بىلەن z، k بىلەن g تاۋۇشلىرىنىڭ ھەرقايسىسى بىرلا ھەرپ
بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. t بىلەن d بىر-بىرىدىن پەرقلەنمەي، ئالماشتۇ-
رۇلۇپ ئوقۇلىشىمۇ، لېكىن t بىلەن d يەنىلا ئىككى ھەرپ ھىساپلىنىدۇ.
5. ng ھەرپى n بىلەن g نىڭ قوشۇلۇپ يېزىلىشى بىلەن ئىپادى-
لىنىدۇ، ئۇ ئايرىم بىر ھەرپ ھىساپلانمايدۇ.

6. n بىلەن كەلگەن a ياكى ə نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق n نىڭ
سول ئالدىنقى تەرىپىدە بىر چېكىتنىڭ بولغان-بولمىغانلىغىدا كورۇ-
لىدۇ، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىغىدا يېزىلغان خېلى بۇرۇنقى ھوججەت-

لەردە n بىلەن كەلگەن a ياكى ە بىر بىرىدىن پەرقلەنمەيدىغان ئەھۋالغا ئۇچرايدۇ، يەنى n نىڭ سول ئالدىنقى تەرىپىگە چېكىت قويۇپ يېزىلمايدۇ.

7. a ياكى ە بىلەن ئاياقلاشقان سۆزلەردە ئەگەر a ياكى ە نىڭ ئالدىدا k, y, r, m ھەرپلىرى كېلىپ قالسا، كۆپىنچە ئايرىم-ئايرىم يېزىلىدۇ. k, e ھەرپلىرىنىڭ كەينىدە كەلگەندىمۇ ئايرىم-ئايرىم يېزىلىدۇ. سۆزنىڭ قوشۇمچىلىرىمۇ كۆپىنچە سۆز يىلتىزىدىن ئايرىپ يېزىلىدۇ.

«سۆزلۈك» تىكى 1002 سۆز-ئىبارىدىن قارىغاندا، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل ئۇيغۇر تىلى فونېتىكىسىنىڭ توۋەندىكى ئۆزگۈچىلىكلەرگە ئىگە ئىكەنلىگىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

1. 8 سۆزۈك تاۋۇش فونېمىسى، 20 ئۇزۇك تاۋۇش فونېمىسى بار.

سۆزۈك تاۋۇشلار: a, ە, e, i, o, ە, u, ü;

ئۇزۇك تاۋۇشلار: b, p, m, w, d, t, n, l, r, s, z, j, q,

y, g, k, ng, k, x, ɔɪ.

2. سۆزۈك تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىش قانۇنىيىتى تاۋۇشلارنىڭ

تاۋۇش چىقىرىش ئورنىدىكى ماسلىشىشىدا ئىپادىلىنىدۇ، دېمەك،

ئالدى سۆزۈك تاۋۇشلارنىڭ ماسلىشىشى ۋە ئارقا سۆزۈك تاۋۇشلار-

نىڭ ماسلىشىشى چىگراق، لەۋلىشىشى بوشراق بولىدۇ. مەسىلەن:

”يېراق“ تىكى ئې، ئا ھەر ئىككىلىسى لەۋلەشمىگەن ئارقا سۆزۈك

تاۋۇش،

”ياقېن“ دىكى ئا، ئې مۇ يۇقۇرقىغا ئوخشاش.

”ئەسكى“ دىكى ئە، ئى ھەر ئىككىلىسى لەۋلەشمىگەن ئالدى

سۆزۈك تاۋۇش.

“جەمىش” تىكى ئە، ئى مۇ يۇقۇرقىغا ئوخشاش.
“يۇلتۇز” دىكى ئۇ، ئۇ ھەر ئىككىلىسى لەۋلەشكەن ئارقا سوزۇق
تاۋۇش.

“كۈندۈز” دىكى ئۇ، ئۇ ھەر ئىككىلىسى لەۋلەشكەن ئالدى سوزۇق
تاۋۇش.

“بۇلپت” تىكى ئۇ، ئى ھەر ئىككىلىسى ئارقا سوزۇق تاۋۇش.
“يامغۇر” دىكى ئا، ئۇ مۇ يۇقۇرقىغا ئوخشاش.
“قېراۋ” دىكى ئى، ئا مۇ يۇقۇرقىغا ئوخشاش.
“ئۈنگى” دىكى ئۇ، ئى ھەر ئىككىلىسى ئالدى سوزۇق تاۋۇش.
“شكۈدەرىن” دىكى ئى، ئۇ، ئە، ئى مۇ يۇقۇرقىغا ئوخشاش.

3. بەزى سوزلەردە بوغۇمنىڭ بېشىدا ياكى ئايىغىدا د دىگەن
تاۋۇشنىڭ بولۇشى مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل
ئۇيغۇر تىلىدا قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ ئوزگۈچىلىكنىڭ يەنىلا
ساقلانغانلىغىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. مەسىلەن:
“بەدۈك” دىگەن سوز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا “بۈيۈك”
دېيىلىدۇ.

“قود” دىگەن سوز ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا “قوي”
دېيىلىدۇ.

4. بوغۇم تۈزۈلۈشىدە، ئاساسەن، توۋەندىكى ئالتە شەكىل بار:
(س—سوزۇق تاۋۇش، ئۇ—ئۈزۈك تاۋۇش)
س—“ئاياق” تىكى ئا

س ئۇ—“ئالتې” (ئالتە) دىكى ئال.

ئۇس—“بۇلپت” (بۇلۇت) تىكى بۇ.

ئۇ س ئۇ—“چولپان” دىكى چول، پان.

ئۇ س ئۇ ئۇ — تارت

س ئۇ ئۇ — ”ئىنچكە“ دىكى ئىنچە.

«سوزلۇك» تە كورۇلگەن سوز — ئىبارىلەردىن مىڭ سۇلالىسى دەۋ —
رىدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل ئۇيغۇر تىلىنىڭ توۋەندىكىدەك گىرامما —
تىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىمۇ كورگىلى بولىدۇ.

1. ئىسىم كېلىشنىڭ ئوزگىرىشىدە — نىڭ (ئىگىلىك كېلىش) ، — نې

(نى — چۈشۈم كېلىش) كورۇلىدۇ. مەسىلەن:

بىتىگ — نىڭ يۇرۇڭى (پۇتۇكنىڭ مەزمۇنى)

تامغا — نې قادا قالاغۇ (تامغا قارماق) شۇنداقلا ئىسىملارنىڭ

ئىگىلىك شەخس ئوزگىرىشىمۇ كورۇلىدۇ، لېكىن پەقەت ئۇچىنچى

شەخسلىك قوشۇمچىسىلا كورۇلىدۇ. مەسىلەن:

كوز — ى (ئۇنىڭ كوزى)

ئۇرۇق — ې — ئۇرۇغى (ئۇنىڭ ئۇرۇغى) ۋە باشقىلار.

2. مۇناسىۋەت سۈپەتلىرى ئىسىمغا — لۇگ — لۇك، — تەگ (— تەك)

قوشۇمچىلىرى قوشۇلغاندا ھاسىل بولىدۇ. مەسىلەن:

كوكۇس — لۇگ (كوكسلۇك)،

ئىنچ — تەگ (تىنچتەك) ۋە باشقىلار.

3. سانلاردىكى تۇپ سانلار ۋە دەرىجىلىك سانلار ئاساسەن

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكىگە ئوخشاش بولسىمۇ، لېكىن

بەزى تۇپ سانلاردا قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىنىڭ خۇسۇسىيەتىمۇ ساقلان —

غان. مەسىلەن:

سېكىز ئون (سەككىز ئون — سەكسەن)،

توغۇز ئون (توققۇز ئون — توقسان) ۋە باشقىلار.

4. ئالماشلاردىن شەخس ئالماش، سوراق ئالماش كورۇلگەندىن

باشقا، ئىگىلىك كېلىش قوشۇمچىسى بولغان شەخس ئالماشمۇ كورۇ-
لىدۇ. مەسلەن:

مەن-نىڭ (مېنىڭ)،

سەن-نىڭ (سېنىڭ)،

ئانې-نېڭ (ئۇنىڭ).

5. پېىللارنىڭ كوپىنچىسى ھال پېىل، سۇپەت پېىل، ئۇچىنچى
شەخس ئوتكەن زامان پېىلى، پېىلنىڭ بۇيرۇق شەكلى قاتارلىق
شەكىللەردە كورۇلىدۇ. مەسلەن:

ئاسپ (ئېسىپ)،

باشلاپ (باشلاپ)،

بولماس (بولماس).

بۇتتى (بۇتتى)،

ياشۇرسۇن (يوشۇرسۇن)،

توۋراق بارغېن (تېزرەك بارغېن).

بۇنىڭدىن باشقا، -مېش (-مىش) قوشۇلۇپ ھاسىل بولغان
ھەركەت ناممۇ كورۇلىدۇ. مەسلەن:
قادامېش (قاداش).

«سوزلۇك» تىن يەنە مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل
ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكا جەھەتتىكى بەزى ئوزگۇچىلىكلىرىنى
كورگىلى بولىدۇ.

1. قەدىمقى ئۇيغۇر تىلىدىكى نۇرغۇن سوزلەر ساقلىنىپ قالغان.

مەسلەن:

ھازىرقى

قەدىمقى

ئاسمان

تەڭرى

دەريا	مورەن
دېڭىز	تالۋى
دەريا	ئوگۇز
شەھەر	بالىق
يېزا	ئايىل
باھار	ياز
ياز	ياي
ۋاقت	ئوت
مايمۇن	بىچىن
ئېيىق	ئادىق
مۇغەلىم	باقشى
سودىگەر	ساتىقچى
مېھمان	كۈتەن
كىتاپ	بىتىگ

2. ئەرەپچىدىن قوبۇل قىلىنغان سوزلەر ناھايىتى ئاز، خەنزۇ-چىدىن قوبۇل قىلىنغان سوزلەر كوپرەك.

ئەرەپچىدىن: مەچىت (مېچىت)
 خەنزۇچىدىن: ئىشىك (شىك)
 قۇپىك (چوگۇن)
 لىنخۇۋا (لەنخوا)
 لۇۋ (ئەجدىھا)
 بەندىك (بەندۇك)
 چا (چاي)

ماڭلۇك (ئەجدىھا)
 گۇڭلاۋ (توھىپە)
 زەي (ئىنتوناتسىيە ئۇلانمىسى)
 مەك (مىكە، سىياھ)
 قايشې (تەيسى)
 زۇڭبىڭ (لەشكەر بېشى)
 جېقۇي (قوماندان)
 ساڭجېم (سەنىي)
 سامشى (مۇپەتتىش)
 سامقۇ (مىڭ بېشى)
 جېنۋوۋ (باسقاق بەگ)

خەنزۇچىدىن قوبۇل قىلىنغان سوزلەرنىڭ شۇنچە كوپ بولۇشى
 ئۇ چاغدا شىنجاڭ رايونىنىڭ ئىچكى جايلار بىلەن بولغان سىياسى،
 ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى مۇناسىۋىتىنىڭ
 ئىنتايىن قويۇقلۇغىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەرەپچىدىن قوبۇل
 قىلىنغان سوزلەرنىڭ ناھايىتى ئاز ئىكەنلىگى ئۇ چاغدا ئىسلام
 دىنىنىڭ تۇرپان ۋە قۇمۇل ئەتراپلىرىغا تېخى يېتىپ كەلمىگەنلىگىنى
 ياكى ئۇ جايلاردا تېخى راسا ئەۋج ئېلىپ كەتمىگەنلىگىنى چۈشەندۈ-
 رۈپ بېرىدۇ. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئوتكەن چىن چىڭ
 ئوزىنىڭ «غەربىي رايون ئەللىرى تەزكىرىسى» دىگەن ئەسىرىدە
 مۇنداق دىگەن: «تۇرپان.....ئاهالىسى بۇددا دىنىغا ئېتىقات قىلغاچ-
 قا، بۇتخانلارنى كوپ سالغان». بۇمۇ تاكى 15-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى
 يېرىمىغىچە تۇرپان ۋە قۇمۇل ئاهالىسىنىڭ يەنىلا بۇددا دىنىغا بىر
 قەدەر ئومۇمىي يۈزلۈك ئېتىقات قىلىپ كەلگەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ

بېرىدۇ. بۇ جايلاردىكى ئاھالىنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىشى كېيىنرەك بولغان ئىش، ئەلۋەتتە. «سوزلۇك» بىلەن بىر مەزگىلدە دىگۈدەك بولغان «ئىدىقۇت مەھكىمىسىنىڭ خەت-ئالاقىلىرى» (يەنى «ئىدىقۇت مەھكىمىسىدە ساقلانغان خەت-ئالاقىلەر») نىڭ پۈكلىمە مەكتۇپلىرىدا كورۇلگەن بەزى پادىشاھلار ئاتىلىرىنىڭ ئىسىم-لاملاشتۇرۇلغانلىغى، مەسىلەن «خوجا»، «ئىسمائىل»، «ئاخىمات» دىگەنلەر كېيىنرەك ئىسلام دىنى تەسىرىنىڭ ئاستا-ئاستا قوبۇل قىلىنغانلىغىنىڭ دەلىلىدۇر.

«سوزلۇك» يالغۇز مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر تىلىنى ۋە شۇ چاغدىكى تۇرپان ۋە قۇمۇل شىۋىسىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن مۇھىم ئاساس بولۇپلا قالماي، بەلكى شۇ چاغدىكى خەنزۇ تىلىنىڭ فونېتىكىسىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈنمۇ مۇھىم پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولۇپ قالدۇ. مەسىلەن، «سامشى» (金事)، «سامقۇ» (千户) دىگەندەك سوزلەردىن شۇ چاغدىكى خەنزۇ تىلىدا يەنىلا-م بىلەن ئاياقلاشقان يۈنمۇنىڭ بارلىغىنى ئىسپاتلىغىلى بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. بۇ ھال قەدىمقى زامان خەنزۇ تىلىنىڭ فونېتىكىسىنى تەتقىق قىلىش ئىشىنى پايدىلانما ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، «سوزلۇك» كە يەنە مىللەتلەر نامىمۇ، مەسىلەن: «鞑靼»، «回回»، «西番»، «高昌»، «女直»، «百夷» - بۇلار- نىڭ ئىچىدىكى «鞑靼» «موڭغۇل» دەپ تەرجىمە قىلىنغان، «回回» «مۇسۇلمان» (مۇسۇلمان) دەپ تەرجىمە قىلىنغان، «西番» «تۈبەت (تېبەت) دەپ تەرجىمە قىلىنغان، «高昌» «ئۇيغۇر» دەپ تەرجىمە قىلىنغان، «女直» «جۇرچەك» (جۇرچەن) (يەنى «女真»)

دەپ تەرجىمە قىلىنغان، “百夷” “بايى” (يەنى “摆夷” — دەي قەۋمى) دەپ تەرجىمە قىلىنغان، “西天” “ئاندەكە” (ھىندى) دەپ تەرجىمە قىلىنغان، “河西” “تاڭغۇت” “شيا خاندان-لىغى” قۇرغان تاڭغۇت) دەپ تەرجىمە قىلىنغان. بۇ مىللەتلەر نامىنىڭ تەرجىمىسى بىزدە يېڭى پىكىر ئويغاتتى. ئېيتايلىق، “回回” (خۇيخۇي) دىگەن نام شۇ چاغدىلا ئىسلام دىنى مۇرىتلىرىنى كۆرسىتىدىغان بىر نام ئىكەن، بۇنىڭ ئېلىمىزدىكى خۇيزۇ دىگەن مىللەت نامىنىڭ تۈرلۈك دەۋرلەردىكى مەنىلىرىنى تەتقىق قىلىشىمىزغا ياردىمى بولىدۇ. يەنە ئېيتايلىق، “河西” (خېشى) دىگەن نامىنىڭ كۆرۈلۈشى مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە يەنە تاڭغۇت ئەۋلاتلىرىنىڭ بارلىغىنى ئۇقتۇرامدۇ، يوق؟ شۇڭا، «سوزلۇك» نىڭ ئىلمىي قىممىتى ھەرگىز تىل-يېزىق بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ.

«سوزلۇك» — شىنجاڭ رايونىنىڭ مىڭ خاندانلىغى بىلەن سىياسى، ئىقتىسادىي ۋە باشقا جەھەتلەردە زىچ ئالاقىدا بولغانلىغىنىڭ مەھ-سۈلى، خەنزۇ خەلقى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى ئوتتۇرىسىدىكى مەدىنىيەت ئالماشتۇرۇشنىڭ خاتىرىسى. «سوزلۇك» نىڭ نەچچە يۈز يىلدىن بۇيان تا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلگەنلىكى ئىنتايىن قىممەتلىك ئىش. ئۇ ۋە تىنىمىزنىڭ قەدىمىدىن بۇيان كۆپ مىللەتلىك چوڭ ئائىلە ئىكەنلىكىنى، “ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ھەممىسى جۇڭگو تارىخىغا توھپە قوشقان” (يولداش ماۋ زېدۇڭنىڭ سۆزى) لىغىنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

بىز بۇ ماقالىدا «سوزلۇك» نى ۋە ئۇنىڭغا چېتىشلىق ماتېرىياللارنى قىسقىچىلا تونۇشتۇرۇپ ئوتتۇق، بىز ئۇنىڭ چېتىشلىق پەن تەتقىقات خادىملىرىنى قىزىقتۇرۇپ، تېخىمۇ مول مەۋزىلەرنى بېرىش بىلەن

مىللى تىل-يېزىقلارنى تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى يۈكسەلدۈرۈشنى
ۋە ھەر مىللەت خەلقىلىرىنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىغىنى كۈچەيتىشنى
ئۈمىت قىلىمىز.

1972-يىلى 10-ئايدا يېزىلدى

1981-يىلى 12-ئايدا تۈزۈلدى

(تەرجىمە قىلغۇچى: فۇتىگشۇن،

بېكىتكۈچى: غۇلام غۇپۇرى)

高昌馆杂字

ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى

天文门

ئاسمان قىسمى

1 . 天	腾克力	t(ə)ngri
2 . 气	听	tin
3 . 日	坤	kün
4 . 月	哀	ay
5 . 星	允秃思	yultus
6 . 辰	脉尺	məqit
7 . 风	烟	yəl
8 . 云	卜力	bulet
9 . 雷	苦儿起列的	kərkirədi
10 . 电	傲察恨的	oot qaoqelde
11 . 雨	呀木儿	yaoqmur
12 . 雪	哈儿	kar
13 . 冰	木思	muz
14 . 雹	满都儿	məndür
15 . 霜	起劳	qeraw
16 . 露	守得林	xiküdərin
17 . 雾	马南	manan
18 . 虹	羽喇	yulak
19 . 烟	土敦	tutun
20 . 蚀	秃吞的	tutulde
21 . 日蚀	坤秃吞的	kün tutulde

22. 月蚀	哀秃吞的	ay tutulde
23. 阴了	卜力板的	bulet bolde
24. 晴了	阿嘎的板的	aqelde bolde
25. 燥了	苦儿哈板的	kuroqak bolde
26. 湿了	湾板的	el bolde
27. 天晓	汤阿的	tang atte
28. 天黑	卜儿孤板的	bürküt bolde
29. 天亮	汤阿儿得	tang ertə
30. 天晴	哈朗呼板的	karangoqu bolde
31. 日出	坤尺的	kün qekte
32. 日落	坤把的	kün batte
33. 刮风	烟得伯喇的	yəl təbrətti
34. 落雨	呀木儿呀的	yaoqmur yaoqde
35. 细风	额信板的	əsin bolde
36. 狂风	卜儿罕	bəroqan (boroqan)
37. 青空	渴哈力	kək kalek
38. 光明	呀禄呀淑	yaruk yaxuk
39. 明星	喘班	qolpan
40. 众星	忒林允秃思	talem yultuz
41. 攒昂 ^①	兀格儿	əkər
42. 紫微星	俺吞哈足	altun kazuk

地 理 门

یەر قىسى

43. 地	叶儿	yir
44. 土	秃伯喇	toprak
45. 山	塔	taq
46. 水	苏	suw
47. 沙	坤	kum
48. 江	莫连	mərən
49. 湖	宽	kəl

① 攒 cuán. 聚集、集中，昂 mǎo, 星名，二十八宿之一。

50. 海	塔雷	taluy
51. 河	兀库思	өгүз
52. 井	苦都	kuduk
53. 路	渊	yol
54. 泉	卜喇	bulak
55. 城	把力	balek
56. 国	兀禄思	ulus
57. 乡	霭因	ayel
58. 村	审得安	xildəgən
59. 石	塔失	tax
60. 坑	歪忙	oymang
61. 高低	阿的思	adez
62. 低	卜的	bədi
63. 远	以喇	yerak
64. 近	呀恨	yaken
65. 尘	秃土蛮	tok təməl
66. 岭	塔班	daban
67. 池	训麻	kəlmək
68. 坟	信	sin
69. 园圃	把卜儿禄	bak burluk
70. 市廛	把撒儿	bazar
71. 郡县	霭麻 ^①	aymak
72. 藩篱	阿必	abek
73. 田地	塔力叶儿	tarek yir
74. 野地	呀即叶儿	yazi yir
75. 高地	可期	kətki
76. 边地	起的叶儿	kədek yir
77. 墙垣	丹	tam
78. 流水	阿哈儿苏	aqar suw
79. 冰消	木思夕思的	muz sezde
80. 关口	塔佞阿黑思 ^②	taq̄neng aq̄ez

① 霭 āi

② 佞 nǐng

时 令 门

وقت قسمی

81. 春	呀思	yaz
82. 夏	埃	yay
83. 秋	曲思	küz
84. 冬	乞失	kex
85. 年	因	yel
86. 时	欲	et
87. 昼	坤都思	kündüz
88. 夜	克扯	kəqə
89. 凉	以良板的	yelang bolde
90. 热	以夕板的	isik(eseq) bolde
91. 晨	阿儿得	ərtə
92. 夕	克扯	kəqə
93. 新	养几	yange
94. 旧	阿思几	əski
95. 温和	卜力烟板的	buleyan bolde
96. 寒冷	琐约板的	soyuk bolde
97. 晚暮	克扯哈朗呼	kəqə karangoqu
98. 夜晦	克扯列板的	kəqərək bolde
99. 冷冻	琐约董的	soyuk tongde
100. 旱了	苦禄的	kurude
101. 古昔	卜伦黑阿儿得几	burunke ərdiki
102. 如今	俺的黑	amde - ke
103. 今日	卜坤	bu kün
104. 明日	倘答坤	tangda kün
105. 今年	卜因	bu yel
106. 明年	倘答因	tangda yel
107. 新年	养几因	yange yel
108. 旧年	阿思几因	əski yel
109. 来年	克力儿几因	kəlirki yel
110. 前年	板都儿几因	bulturki (bulturke) yel

111. 正月	阿兰哀	aram ay
112. 二月	以谨的哀	ikindi ay
113. 三月	羽顺尺哀	üqünq ay
114. 四月	土儿钝尺哀	törtünq ay
115. 五月	必甚尺哀	bixinq ay
116. 六月	俺定尺哀	altenq ay
117. 七月	以定尺哀	yitinq ay
118. 八月	塞信尺哀	sekzinq ay
119. 九月	土蒜尺哀	toq(u)zunq ay
120. 十月	我难尺哀	onunq ay
121. 十一月	必儿以起儿命尺哀	bir iqirminq ay
122. 十二月	察沙卜哀	qaxxabut ay
123. 闰月	顺哀	xün ay // zün ay
124. 日日	坤坤宁克	kün künigə
125. 四时	秃儿欲	tört et
126. 八节	塞乞思察	sekiz qak

花 木 门

گۈل - گىيا قىسمى

127. 花	扯扯	qəqək
128. 木	以哈尺	yeoqaq
129. 树(柳树)	琐各	səgət
130. 果	者密失	jəmix
131. 竹	哈密失	kamex
132. 草(麦草)	撒蛮	saman
133. 豆	卜儿察	burqak
134. 麦	阿儿把	arpa
135. 松	哈炒喇	kaqaura
136. 柏	阿儿都尺	arduq
137. 蒲	列干	ləgən
138. 榧	把丹	badam
139. 桑	捌拴	qoxum

140.	楠	哈儿哈尺	karɔɟaɟ
141.	槐	哈的儿罕	ɟaderɟan
142.	柳	坍	tal
143.	桃	土禄	tɔlük
144.	杏	额禄	ɛrük
145.	椿	暑怒	sünük
146.	枣	捌卜罕	qobukan
147.	梨	卜尊喇	buzumla
148.	橘	那力尺	nared
149.	根	影的思	yeldez
150.	枝	尺必黑	qebek-e
151.	稍	兀尺	üqi
152.	叶	叶必儿哈	yaberkak
153.	种	兀禄黑	uruk-e
154.	苗	土苦儿主黑	tukurquk-e
155.	麻	遣的儿	kəndir
156.	谷	苦那	konak
157.	香	苦失	küxi
158.	菜	考喇	ɟawla
159.	姜	察思克	ɟəskə
160.	葱	苏坤	soɟon
161.	蒜	撒敦	sadun
162.	韭	吼儿得	kəkürttə
163.	竹笋	哈密失佞土思哈黑	kamexneng tuskak-e
164.	芦芽	哈密失佞土苦儿主黑	kamexneng tukurquk-e
165.	芝麻	坤尺	künqit
166.	马莲	顺都儿哈	xoldurɟa
167.	松子	撒木儿	samur
168.	胡桃	影克	yengak
169.	石榴	那喇	nar-a
170.	葡萄	兀尊	üzüm
171.	西瓜	哈儿卜思	ɟarbuz
172.	甜瓜	哈温	ɟaɟun
173.	稍瓜	把的喇	baderak

174. 糜子	玉儿	yor
175. 胡椒	母儿察	murq
176. 花椒	牙儿麻	yarma
177. 棉花	克得思	kədəz (kəbəz)
178. 棉子	必答都	bedadu
179. 桂花	哈的思扯扯	kadez qəqək
180. 莲花	廉化	linhuwa
181. 苏木	把干	baqam
182. 桦木	哈英	kayeng
183. 乌木	阿必怒思	abenuz
184. 沉檀	真谈	qintən
185. 豆蔻	苦儿思阑	kurslang
186. 药材	兀答禄	ot taluk

鸟 兽 门

جاندارلار قىسمى

187. 鸟	库失	kux
188. 兽	克叶	kəyik
189. 鼠	洗尺罕	seqkan
190. 牛	兀	ud
191. 虎	把儿思	bars
192. 兔	倒失罕	tayexkan (tawexkan)
193. 龙	庐	luw
194. 蛇	以阑	yelan
195. 马	额	at
196. 羊	淮	koy
197. 猴	必嗔	biqin
198. 鸡	塔号	takaw
199. 狗	亦	it
200. 猪	统库思	tonguz
201. 鹤	兀哈儿	uqar
202. 鹿	卜呼	buqu

203.	熊	阿的	adek
204.	彪	哈喇虎喇	karakulak
205.	驼	得歪	təw-ə
206.	象	养克	yənkə
207.	鹅	哈思	kaz
208.	鸭	兀儿得	ərdək
209.	驴	以设	ixək
210.	骡	哈的儿	kader
211.	狼	卜力	bəri
212.	豹	失喇孙	xelasun
213.	雌	脉尺烟	məqiyən (məkiyən)
214.	雄	苦喇思	kulaz (kuraz)
215.	乳牛	以那	inək
216.	毛牛	兀答思	otaz (kotaz)
217.	凤凰	洗母儿哈	xemurka
218.	麒麟	哈	kat
219.	大鹏	克禄的	kərüdi
220.	狮子	阿儿思阑设儿	arslang xir
221.	鸚鵡	土的	tute (təti)
222.	犀牛	克儿思	kərs
223.	海青	耸哈儿	xungkar
224.	天鹅	苦乎	kuoqu
225.	糜鹿	马阑	maral
226.	貂鼠	乞失	kix
227.	银鼠	阿思	as
228.	青鼠	塔英	tayeng
229.	青马	卜思	bəz
230.	黄马	苦喇	kula
231.	赤马	尺儿得	qirdə
232.	白马	卜儿得	bərdə
233.	黑马	哈喇额	kar-a at
234.	骗马	阿答	aoqta
235.	儿马	鸛黑儿	ayoqer
236.	野马	苦阑塔泥	kulan tane (kulan taye)

237.	骡马	摆丹	baytal
238.	驹儿	苦伦	kurun (kulun)
239.	大西马	土必察	tubeqak
240.	小西马	阿儿苦麻	aroqumak
241.	阿鲁骨马	阿鲁骨马	aroqumak
242.	哈喇虎喇	哈喇虎喇	kar-a kulak
243.	金钱豹	俺吞呀儿麻力把儿思	altun yarmak-lek bars
244.	花豹	阿喇把儿思	ala bars

人 物 门

كۈشۈلەر قىسمى

245.	君	罕	kan
246.	臣	土失蛮	tüximəl
247.	父	阿答	ata
248.	子	袄力	ooqle (<ooqul + e)
249.	夫	额儿	ər
250.	妇	阿伯尺	abqe
251.	长	兀禄	uluk
252.	幼	以儿	yigit
253.	兄	阿哈	aq-a
254.	弟	以泥	ini
255.	祖	阿卜更	abukəng
256.	伯	兀禄阿答	uluk ata
257.	叔	阿卜哈	abuka-a
258.	母	阿那	ana
259.	姑	哈哈脉克只	kak-a məkqi
260.	嫂	影克即	yingəzi
261.	姐	脉克只	məkəqi
262.	妹	省儿	singi
263.	姨	那哈只	nakaqe
264.	儿	兀温	ooqul
265.	女	乞思	kez

266.	蛮	囊克起呀	nankəkiya
267.	师	把失	bakxe
268.	徒	沙必	xabe
269.	释	土因	tuyen
270.	道	倘几	tange
271.	神	乃凹洗几	nəywəsigi
272.	鬼	兀夕	əsit
273.	佛	卜儿罕	burkan
274.	儒	影尺克	inqkə
275.	官	伯	bəg
276.	军	扯力	qərik
277.	老	哈力	kare
278.	少	以几	yigit
279.	我	绵	mən
280.	你	先	sən
281.	谁	钦	kim
282.	他	阿泥	ane
283.	贼	袄力	oqje
284.	盗	哈喇只	karakqe
285.	亲戚	兀禄塔力	uruk tarek
286.	朋友	以失喇力	ixləri
287.	老人	哈力起失	kare kixi
288.	小儿	起尺兀温	kıqik oqul
289.	家小	阿鲁公	aylu küng
290.	奴婢	宽起失	kul kixi
291.	皇帝	哈罕	kakan
292.	朝廷	玉思敦几	üstünki
293.	宰相	哈喇诸	karaqı
294.	贤人	兵古只	bilgüqi
295.	圣人	卜答思	buktaz
296.	仙人	阿儿即	arze
297.	能人	尺答古只	qedaıuqe
298.	智者	傲古只	ukkuqe
299.	主人	以克即	igəsi

300. 郡主	阿哈察	akaqa
301. 农人	塔力古只	tarequqe
302. 商人	撒的只	satekqe
303. 主儿	兀莫	umuk
304. 客人	苦丹	kütən
305. 伴当	努库儿	nökər
306. 马夫	兀喇只	ulakqe
307. 通事	克列脉尺	kələməqi
308. 使臣	因只	ilqi
309. 恩主	兀力只	utleqe
310. 善人	土尊起失	tüzün kixi
311. 好人	呀失起失	yakxe kixi
312. 歹人	呀蛮起失	yaman kixi
313. 野人	兀者亦	əqəyit
314. 愚人	母儿几	murgi
315. 卜者	撒那只	sanakqe
316. 医者	兀者	otqe
317. 人民	因坤	il kün
318. 匠人	兀思起失	us kixi
319. 曾祖	俺林主儿阿卜更	əlinqüg-i abukəm
320. 舅舅	那哈诸	naqaqu
321. 外父	哈丁阿答	kaden ata
322. 外母	哈丁阿那	kaden ana
323. 妇人	哈吞起失	katun kixi
324. 媳妇	歇林	kəlin
325. 妈妈	阿卜失哈	abuxk-a
326. 妗子	那哈诸歇林	naqaqu kəlin
327. 姨夫	把察	baja
328. 女婿	坤得苦即	kütəgüsi
329. 姐夫	呀思那	yazna//yəznə
330. 外甥	尺呀	qey-a
331. 君子	土尊	tüzün
332. 我每 ^①	必思喇儿	bizlər

① 即我们。“每”为明代口语

333. 你每	塞宁	səning
334. 他每	兀喇儿	ular
335. 汉人	起答起失	ketat kixi
336. 夷人	塔失哈力起失	taxkare kixi
337. 酋长	把失喇古只	baxlaquqe
338. 头目	头目	tawmu
339. 鞑鞑	忙湾	mongoqul
340. 回回	木速儿蛮	musurman (musulman)
341. 西番	土伯	tübet
342. 高昌	畏兀儿	uyqur
343. 女直 ^①	主儿扯	jürqək (jurqən)
344. 百夷 ^②	把亦	bay-i
345. 缅甸	免店	məndən
346. 西天 ^③	昂答克	əndəkə
347. 八百 ^④	把把	baba
348. 河西 ^⑤	倘骨	tangut

身 体 门

بەدەن قىسمى

349. 身	卜丁	buden
350. 心	羽列	yürək
351. 头	把失	bax
352. 脸	玉思	yüz
353. 面	养阿	yangak
354. 发	撒尺	saq

① 即女真，古代居住在东北的少数民族，是今日满族的先人。

② 又称摆夷，即今日的傣族。

③ 即印度。

④ 又称八百媳妇国，今属泰国。

⑤ 一般译称唐古特，即西夏之党项族。甘肃河西是其主要活动地区之一，故以其族名译之。

355. 眉	哈失	qax
356. 眼	苦即	kəz-i
357. 鼻	卜伦	burun
358. 口	阿黑思	aqez
359. 耳	苦喇	kulak
360. 齿	替失	tix
361. 舌	听	til
362. 唇	阿林	ərin
363. 手	以力	ilik
364. 腿	卜	but
365. 脚	阿答黑	adak
366. 骨	耸故黑	sənggəg-i
367. 肩	俺斤	əngil
368. 胸	苦酸	kəksəm
369. 腰	判	bəl
370. 背	兀察	əqə
371. 肠	以扯孤	iqəkü
372. 腹	哈林	karen
373. 皮	塔力	təri
374. 肉	额	ət
375. 毛	秃土隆	tük tulung
376. 汗	塔儿塔儿喇的	tər tərledi
377. 血	罕	qan
378. 指甲	挺喇	tengrak
379. 大牙	塔替失	taq tix
380. 股肱	撒恨都儿古只	saqenduroquqe

宫 室 门

ئوردا قىسمى

381. 宫	兀儿都	ordo
382. 殿	哈儿失	karxe
383. 房	傲乌	əw

384. 楼	哈力把喇哈那	kaiek balakana
385. 仓	阿黑力苍	akeiek sang
386. 库	哈思那	kaznak
387. 门	哈必	kabe
388. 窗	统禄	tünglük (tünlük)
389. 寺	卜哈儿	bukar
390. 灶	哈呼	kaqu
391. 桥	苦禄	köprök
392. 柱	体喇几	tiräk-i
393. 大门	把都哈必	bädük kabe
394. 二门	以几哈必	iki kabe
395. 金殿	俺吞哈儿失	altun karxe
396. 金阙	俺吞哈必	altun kabe
397. 铺面	克必	käbit
398. 厨房	阿失力傲	axlek au
399. 驿站	眼哈	yam-ka
400. 礼拜寺	脉尺卜哈儿	mäqit bukar

器 用 门

جابدۇقلار قىسمى

401. 床	兀儿纳	ornok
402. 桌	失列	xir-ə
403. 车	杭力	kangle
404. 凳	板凳	bandeng
405. 盔	土禄哈	tukluk-a
406. 甲	苦牙	kuyak
407. 枪	尺答	qeda
408. 刀	必扯	bedak (beqak)
409. 弓	呀	ya
410. 箭	傲	ok
411. 旗	秃	tuq
412. 牌	坎罕	kalkan

413. 锁	撒	sa
414. 钥	呀失	yakxe
415. 印	坦哈	tamoɣ-a
416. 镜	苦耸孤	küzünggü
417. 扇	影必孤	ilbigü
418. 伞	苦沙的力	küxədiri
419. 帘	尺	qeɣ
420. 盆	鞞	qəm
421. 盘	哈班	kaban
422. 碗	霭呀	ayak
423. 升	以申	ixing
424. 斗	苦力	küri
425. 秤	把蛮	batman
426. 针	影那	yingnə
427. 壶	胡平	kuping
428. 碟	得失	təpxi
429. 锅	以尺以尺	iqiq
430. 箸	捌几	qəgi
431. 钟	冲	jung
432. 鼓	苦儿卜	kürbük
433. 鞍	以得儿	idər
434. 鞞	塔兵孤	təbinkü
435. 瓶	陇哈	lungk-a
436. 桶	撒呼	saoɣu
437. 物	那麻	nəmə
438. 件	土儿禄	türklük
439. 磁器	尺泥哈呼	qene kapku
440. 钟子	哈丁	kadeng
441. 汤瓶	阿卜察麻	abqam-a
442. 琵琶	苦卜儿	kubur
443. 金汤瓶	俺吞阿卜察麻	altun abqam-a
444. 玉汤瓶	哈失阿卜察麻	kax abqam-a

衣服门

كېم - كىچەك قىسمى

445. 衣	吞	ton
446. 帽	卜儿克	bürkə
447. 靴	额都	ətük
448. 袜	兀捌	oqok
449. 鞋	黑	ķew
450. 带	库儿	ķuur
451. 布	卜思	bəz
452. 绢	土儿呼	torku
453. 被	苦拴捌	kəxünqük
454. 褥	土设	təxək
455. 缎子	塔凹儿	tawar
456. 金绣	俺吞禄三尺八	altun-luk sanqba
457. 锦绣	哈儿苦密三尺八	ķarkume sanqba
458. 蟒龙	蟒龙	manglung
459. 织金	俺吞禄	altun-luk
460. 胸背	苦库思禄	kəküz-luk (-lük)
461. 玉带	哈失库儿	ķax ķuur
462. 金带	俺吞库儿	altun ķuur
463. 帐幔	苦失克	küxikə
464. 帐房	察的儿	qater
465. 手巾	呀力	yaoļek
466. 合包	合捌	ķapquk
467. 布衫	扯列	qəkrək
468. 皮衣	塔力吞	təri ton
469. 系腰	兵把	belbak
470. 罽罽帽 ^①	土马哈卜儿克	tumak bürkə
471. 通袖膝襪	呀罕土禄	yakal turuk
472. 貂鼠皮袄	乞失塔力吞	ķex तरी ton

① 罽罽帽，贵族妇女所戴的一种帽子，金元时盛行。

珍 宝 门

چىنتاشلار قىسمى

473. 金	俺吞	altun
474. 银	苦木失	kümüx
475. 宝	阿儿的泥	ardene
476. 珠	永诸	ünjü
477. 铜	把黑儿	baker
478. 铁	帖木儿	tämür
479. 玛瑙	失失儿	xixir
480. 珊瑚	马儿毡	marjan
481. 玉石	哈失塔失	qax tax
482. 玳瑁 ^①	扯孤	qägü
483. 琥珀	苦必	kubek
484. 水晶	卜禄儿	bolur
485. 琉璃	察兵乞儿	qəbinkir
486. 金钢钻	俺麻思	almas
487. 镔铁	卜禄	bolot
488. 石青 ^②	那尺凹儿	naqewar
489. 朱砂	洗省乞儿	sipsingkir
499. 水银	苦怒苏	künük suw
491. 大珠	塔那	tana
492. 鸦鹛石 ^③	呀库塔失	yakut tax

饮 饌 门

يىمەك - ئىچمەك قىسمى

493. 酒	琐儿麻	sorma (sürmə)
494. 饭	阿失	ax

① 玳瑁似为车渠，一种宝玉。

② 一种颜料。

③ 宝石的名称。

495. 米	土几	təgi
496. 肉	额	ət
497. 油	呀	yaɔɪ
498. 盐	秃思	tuz
499. 面	喇沙	lakx-a
500. 醋	洗儿克	sirkə
501. 茶	察	qa
502. 汤	淑儿伯	xorpa
503. 生	亦	yik
504. 熟	必失	bexek
505. 稀	洗亦	seyek (suyuk)
506. 稠	苦欲	kuyuk
507. 酸	洗儿克	sirkə
508. 咸	淑儿塔儿哈	xor tark-a
509. 炒面	坦罕	talkan
510. 烧饼	兀麻	ətmək
511. 下程 ^①	守尊	xiküsün
512. 滋味	尺必烟	qibiyən

文 史 门

يېزىق - سىزىق قىسمى

513. 经	暖	nom
514. 书	必的	bitig
515. 史	土尺烟	tupqeyan
516. 册	察即	qakze
517. 纸	哈哈	kaɔɪat (kaɔɪaz)
518. 墨	脉克	məkə
519. 笔	起阑	kiləm (kələm)
520. 砚	脉克力	məklik
521. 文	必的	bitig
522. 章	卜禄	bətək (bəlük)

① 钱别。

523. 勅书	兵都儿古禄	bildürgülük
524. 圣旨	呀儿力	yarlek
525. 文义	必的佞羽禄儿	bitig-ning yürügi
526. 榜文	统贯必的	tongkul bitig
527. 读书	必的兀黑	bitig oke
528. 写字	必的兀失	bitig oxik
529. 作文	必的佞呀喇失都禄	bitig-ning yaraxturup
530. 杂字	伞库儿必的	sakurt bitig
531. 译文书	必的阿答儿的	bitig aqdarde
532. 读杂字	伞库儿必的兀黑	sakurt bitig oke

方 隅 门

تەرەپ - تامان قىسمى

533. 东	翁敦	engdün (ongdun)
534. 西	克丁	kədin
535. 南	坤丁	kündin
536. 北	塔丁	taoɖen
537. 左	酸	sol
538. 右	翁	ong
539. 前	塔卜恨答	tabuoɖenda
540. 后	耸起喇	songer-a
541. 上	玉恩敦	üstün
542. 下	俺丁	alden
543. 内	以尺克力	iqkəri
544. 外	塔失哈力	taxkare
545. 中间	阿喇信答	arasenda
546. 四隅	秃儿卜隆	tört bulung
547. 四方	秃儿撒力	tört sare
548. 八面	塞乞思养阿	sekiz yangak

声 色 门

بویاق قسیمی

549.	青	渴	kək
550.	黄	撒力	sarek
551.	赤	起新	kezel
552.	白	羽隆	yorung (yoruk)
553.	黑	哈喇	kar-a
554.	红	俺	al
555.	蓝	伞克力	səngkəri
556.	绿	呀深	yaxel
557.	紫	失斤	xipkin
558.	素	洗丹	sidam
559.	花	阿喇	ala
560.	桃红	捌失	qəpxik
561.	闪色	陕设翁禄	xəmxə ənglük
562.	艳色	尺斤察恨	qigil qaoqel
563.	葱白	苏坤佞羽隆	soqun-neng yorung
564.	柳黄	坍佞撒力	tal-neng sarek
565.	柳青	坍佞渴	tal-neng kək
566.	颜色	翁禄	ənglük

数 目 门

سان قسیمی

567.	一	必儿	bir
568.	二	以儿	iki
569.	三	玉尺	üq
570.	四	秃儿	tərt
571.	五	必失	bix
572.	六	俺的	alte
573.	七	以的	yiti

574.	八	塞乞思	səkiz
575.	九	土库思	toquz
576.	十	湾	on
577.	一十	必儿湾	bir on
578.	二十	以起儿密	igirmi
579.	三十	兀都思	otuz
580.	四十	起喇	kerk
581.	五十	俺力	əllik
582.	六十	俺的密失	altmex
583.	七十	以的密失	yitmix
584.	八十	塞乞思湾	səkiz on
585.	九十	土库思湾	toquz on
586.	百	玉思	yüz
587.	千	民	ming
588.	万	土蛮	tümən
589.	亿	欸的	kəldi
590.	兆	那欲	nayot
591.	两	洗的儿	sidir
592.	斤	把蛮	batman
593.	数	撒宁	sanen (<san + en)
594.	几	那扯	nəqə
595.	钱	把黑儿	baqer
596.	几十	那扯湾	nəqə on
597.	几百	那扯玉思	nəqə yüz
598.	无数	撒那古禄雪思	sanak uluksuz

人 事 兼 通 用 门

يۈرۈش - تۈرۈش قىسمى

599.	喜	塞问尺	səwinq
600.	怒	尺麻	qemat
601.	忧	慨呼	kayoqu
602.	乐	蟒儿	mange

603.	愁	卜淑失	boxox
604.	苦	俺克	əmgə (əmgək)
605.	行	悦力	yüri
606.	住	土喇因	turayen
607.	坐	兀禄儿	olur
608.	卧	呀	yat
609.	恼	傲伯克喇	əpkələp
610.	怪	呀满喇	yamanlap
611.	笑	训	kül
612.	哭	洗答以喇	seɔdap yeɔlap
613.	跳	塞力	səkrip
614.	舞	卜的	bukte
615.	拜	羽恭	yükün
616.	跪	捌	qək
617.	听	以失	ixit
618.	看	苦禄	kөрүp
619.	好	呀失	yakxe
620.	歹	呀蛮	yaman
621.	有	把儿阿儿几	bar әrki
622.	无	约	yok
623.	是	额禄儿	әrür
624.	非	阿儿麻思	әrmäs
625.	虚	眼罕	yaloqan
626.	实	马哈	makat
627.	真	阿麻省乞儿	amasenger
628.	假	必思恨喇	bezöenlap
629.	收	以黑	yeɔep
630.	放	苦托	kodup
631.	多	忒林	talem
632.	少	阿思	az
633.	难	伯儿克	bärkə
634.	易	翁该	ongay
635.	奏	兀尺	əqip
636.	常	兀撒	əzə

637. 大	把都	bədük
638. 小	起尺	kiqik
639. 深	塔林	təring
640. 浅	眼把	yalbak
641. 动	得伯喇	təbrəp
642. 静	淑卜禄	xük bolup
643. 斜	塔儿思	tərs
644. 正	苦泥	küni
645. 厚	哈林	kalen
646. 薄	羽哈	yuk-a
647. 长	兀尊	uzun
648. 短	起思哈	keskək (keska)
649. 姓	兀麻	omak
650. 名	阿的	ate (at-e)
651. 诸	哈麻	kamak
652. 补	呀麻	yamak
653. 天覆	腾克力兀儿敦密失	t(ə)ngri ɵrdünmix
654. 地载	叶儿坤都儿密失	yir kündürmix
655. 晓谕	兵都儿尊	bildürsün
656. 抚安	影尺阑都儿密失	inqləndürmix
657. 爱军	扯力泥胆喇	qərik-ni təbləp
658. 惜民	因坤泥阿夕喇	il kün-ni aserap
659. 禁约	克塞孤	kəsətkü
660. 考试	苦失喇呼	koxelaqı
661. 赏赐	琐约儿哈	soyurkap
662. 赐宴	推必儿的	toy birdi
663. 和好	必儿喇阿米喇板的	birlə amerak bolde
664. 乞讨	体喇都儿	tiləptür
665. 引领	把失喇	baxlap
666. 进贡	塔儿的	tartep
667. 仰望	以那呀	enayat
668. 管事	以失哈答哈喇	ix kadakalap
669. 掌印	坦哈泥哈答哈喇呼	tamoqa-ne kadakalaqı
670. 差遣	永设	yumxap

671. 遵守	以得力撒喇	yidərip saklap
672. 礼法	土禄麻呀撒泥	tərü-mə yasak-ne
673. 诚实	嗔起儿都	qin kirtü
674. 慷慨	以力思哈哈思	erez kakaz
675. 修身	卜东尼呀撒	budun-ne yasap
676. 性命	以夕兀松	isik usung
677. 消停	阿思答	asta
678. 完成	卜的	bütti
679. 奸狡	安俺答	al aldak
680. 混杂	苦淑禄	koxulup
681. 预备	扎都尊	jabdusun
682. 聚会	以恨苦法喇	yeqen kuwarak
683. 暂且	必克力	bikəri
684. 躲避	烟丹的窄喇的	yaldande jaylade
685. 威猛	捌呀林	qok yalen
686. 欺压	把夕泥	basenep
687. 艰难	尺该	qeçay
688. 怠惰	袄酸省答	osol semdak
689. 言问	雪思泥速鲁都儿	söz-ni suroptur (suraptur)
690. 应答	雪思泥呀泥霭亦的都儿	söz-ni sanep ayteptur
691. 侍奉	塔必兀托	tabek otok
692. 惧怕	苦儿课霭麻泥	korkup aymanep
693. 相争	塔喇失得	talax-tək
694. 戏耍	歪那	oyna
695. 寻觅	影的	indi
696. 道理	羽尊必喇	yüsün bilə
697. 祝延	土乌	tuw-a
698. 福禄	卜烟课	buyan kut
699. 用心	孔湾得苦禄	kəngül təkürüp
700. 买卖	撒的羽禄	satek yuluk
701. 鞠躬	昂几	anget
702. 叩头	把失察力思的	bax qaleste (qelexte)
703. 夸奖	袄的	əkti
704. 毁谤	以林的	irindi

705. 轻慢	影斤喇	yengellap
706. 小量	阿力呀的	areyadə
707. 商议	肯克失都	kəngkəxtük
708. 利益	阿夕土速	axek tösü
709. 投降	把失察黑	bax qaoqep
710. 朝见	察库儿	qaoqur (<qaw kər)
711. 起营	苦力烟秃儿的	küriyən turde
712. 下营	苦力烟秃失的	küriyən tüxti
713. 迎来	兀托谦	utup kəl
714. 送去	兀撒把儿的	uzat barde
715. 快去	讨喇把儿恨	tawrak baroqen
716. 快来	讨喇遣斤	tawrak kəlgin

续 增

تولۇقلىما

717. 始	把审答	baxenda
718. 终	捌伯的	qəptik
719. 为	卜禄	bolup
720. 此	引尺	inqip
721. 精	哈失该	qapxeqay
722. 能	马儿干	mərgən
723. 等	把失力	baxlek
724. 将	土敦	tutum
725. 求	眼把力	yalbarep
726. 与	必力	birip
727. 回	呀泥	yanep
728. 还	土喇古禄	tüləgülük
729. 盖	阿兵古禄	əbingülük
730. 以	把禄	baru
731. 明	板古禄	bəlgülük
732. 德	阿卜力	abure
733. 自	兀思	əz

734. 居	兀禄禄	olurup
735. 特	捌力	qorep
739. 备	土禄	tolu
737. 分	兀喇失	eləxip
738. 相	板苦喇	bəlküre
739. 治	呀撒泥	yašanep
740. 做	板古只	boləquqe
741. 仍	塔黑以麻	taoqe yema
742. 使	以失喇的	ixlətip
743. 执	土答	tuta (< tut + a)
744. 节	卜库密	buoqume (< buoqum + e)
745. 及	兀喇的	ulade
746. 容	哈答儿	qadar
747. 各	玉思	əz
748. 要	俺古只	aloquqe
749. 全	塔库思	təgüz
750. 步	蟒	mang
751. 事	以失	ix
752. 取	阿力	alep
753. 伏	塔密思	tamez
754. 乞	体喇	tiləp
755. 合	慨速禄	qaysorup
756. 顺	呀儿即	yarze
757. 得	得的	tapte
758. 护	以的	iptip
759. 切	克思	kəs
760. 许	霍丁	ayden
761. 然	哈喇哈儿	qalakar
762. 哉	哉	zəy
763. 顶戴	土卜恨答	tübüqenda (tabuqenda)
764. 太平	引尺阿先	inq əsən
765. 安稳	俺林都儿密失	amreldurmex
766. 快乐	蟒儿喇玉儿	mangelayur
767. 务要	兀哈喇麻	otkarak-ma

768. 归服	因撒泥	silsənip
769. 拥众	必力都禄	biriktürüp
770. 效力	阿尺力必儿的	aqək-lek birdi
771. 吩咐	塔怒儿绵	tanurman
772. 哨瞭	哈喇温	karaoqul
773. 打围	袄喇苦失喇	awlap kuxlap
774. 牧放	以黑喇林苦托	yeqelaren kodup
775. 纠合	以黑力失	yeqelexep
776. 声息	兀足撒哈	özük sabkak
777. 缘由	兀青挺答恨答	üqün teldaqenda
778. 镇守	撒喇古禄	saklaoquqe
779. 十分	阿儿都	artuk
780. 功劳	功劳	gunglaw
781. 陆续	兀卜儿速卜儿	obur sobur
782. 迁移	苦尺的	kəqti
783. 照依	以得力	yitərip
784. 尽了	土克的倒思的	tükti taquzde
785. 加陞	那麻都儿	namaptur
786. 表里	以嗔塔申	iqin taxen
787. 职事	捌喇即	qolase
788. 往来	把力失克力失	barex kəlix
789. 因此	母佞得	muneng-dək
790. 土产	秃伯喇尺黑禄儿	toprak qeqelar
791. 希罕	倘淑	tangxuk
792. 等项	把失力卜因	baxek boyen
793. 奏得	兀尺得的	əqip tapte
794. 知道	必禄儿	bilür

“华夷译语”^①

“خەنزۇ تىلى بىلەن باشقا تىللارنىڭ سېلىشتۇرما سۆزلۈكى”

(人事门)^②

(يۈرۈش - تۇرۇش قىسمى)

795. 忠	暖答	noda
796. 孝	塔必泥都儿	tabenedur
797. 仁	以库喇思灰	iküləsküy
798. 义	羽禄儿	yürəgi
799. 贵	把克喇孤	bəkələkü
800. 信	卜失喇古禄	bəxirəgülük
801. 材	苦失禄儿	küxilür
802. 园	塔起儿密	təgirməy
803. 惊	倘喇失	tanqlaxep
804. 飞	兀察呼	uqaqu
805. 跑	土敦 (兀川) ^③	tupdul
806. 换	阿力失的 (土渊麻)	arexte
807. 筑	仰尺	yanqep
808. 让	苦丹喇	küdənləp
809. 赔	土喇 (土禄)	tələp
810. 藏	呀淑儿尊	yaxursun
811. 脱	兀捌 (兀川)	uqul
812. 角	土渊麻	tuyunmak
813. 争	塔麻察失	tamaqaxep

①此为明抄本中的栏目，自此至尾，清代抄本与刻本均无收录。

②东洋文库本自此始，各门类之名仅见东洋文库本，明抄本不载。

③括弧内为东洋文库本注音，下同。个别有误者均按原文抄录，勘误列后。

814. 柴	兀东	odung (otun)
815. 火	傲	oot
816. 雁	哈儿察哈那	karaqaoqana
817. 偷	兀苦儿喇都儿	ooqurlaptur
818. 空	苦禄	kuruk
819. 进	起力	kirip
820. 退	仰都儿对	yandurtuy
821. 来	谦(伞察因)	kəl
822. 去	把儿(卜答古禄)	bar
823. 战	伞察因(兀思)	sanqayin
824. 捧	卜答古禄(把儿)	büdäkülük
825. 遮	坍答喇	taldalap
826. 穿	撒古只	sapkuqe
827. 匠	兀思	uz
828. 孙	袄栏(袄阑)	ooqlan
829. 出	尺黑	qeɔep
830. 入	乞儿(乞思)	kir
831. 命	阿亦力	ayek-lek
832. 丈	苦喇尺	kulaq

(通用门)

(ئادەتتىكى سوزلەر قىسمى)

833. 朝	羽恭克力	yükünkəli
834. 贡	捌克力(撒克力)	qəkkəli
835. 留	阿儿尊	ərsün
836. 块	克塞	kəsək
837. 应	阿夕	aset
838. 惟	呀林库思	yalengküz (yalenoquz)
839. 缺	额足	əksük
840. 不	土即	tüzi
841. 条	把答黑	badak-e
842. 例	考力	kawle

843. 抢	塔喇失	talaxep
844. 杀	兀禄 (兀禄禄)	elürüp (elüp) ①
845. 如	坎的	kalde
846. 受	塔起泥	təginip
847. 在	把林答	barenda
848. 罪	呀足	yasuk
849. 说	雪思喇	səzlə
850. 并	呀那麻(同儿喇)	yana m-a
851. 同	必儿喇	birlə
852. 岁	呀失	yax
853. 见	苦儿密失	kərmix
854. 所	阿儿密失	ərmix
855. 诵	兀黑都	okedu
856. 恭	霭呀失	ayaxep
857. 谨	阿儿信古禄	ərksingülük
858. 本	卜东	budun
859. 走	克尺的(哈尺的)	kəqti (kaqte) ②
860. 劳	喘哈(湍哈)	tolkak
861. 处	卜禄	bөлük
862. 重	阿黑儿	aqer
863. 安	引尺得	inq-tək
864. 平	土思(秃思)	tüz
865. 法	暖察	nomqa
866. 皆	把儿察	barqa
867. 过	克尺的	kəqti
868. 这	满答	munda
869. 专	兀喇欲	okrayu
870. 世	卜坤	buqum
871. 未	塔该阿儿得	taqe `ərdə
872. 塞	速密失	sokmex
873. 委任	土失的	tüxtip

① 明抄本缺回鹘文。

② 括弧内的系东洋文库本所载。

874. 与了	必儿丁	birdim (<bir + di + m)
875. 聪明	兵克体的	bilgə titik
876. 俊秀	阿力夕力	arek selek
877. 选举	因哈	elkap
878. 为作	卜禄呀喇失都禄	bolup yaraxturup
879. 次序	克夕几	kəsiki (<kəsək + i)
880. 从新	仰起喇密失	yangelatmex
881. 德行	阿卜力悦力	abure yüri
882. 兴起	土儿苦苏	turoquzup
883. 志意	捌力黑	jurek-e (jürigi)
884. 果然	真傲	qin uk
885. 恻隐	以林尺干主只①	irinqkənjüqi
886. 规矩	仰	yang
887. 智谋	阿儿哈	arqa
888. 生灵	挺喇	tenlak (tengrak) ②
889. 政事	以嗔(以申)	ixin (<ix + in)
890. 劳逸	得伯喇失孤	təbrəxkü
891. 合宜	呀喇力	yarak-lek
892. 骑坐	母奴都儿	münüptür
893. 但凡	哈欲麻	kayu-ma
894. 一齐	哈的力	kadelep
895. 本事	阿儿丁	ərdim
896. 传流	土都苏(土都速)	tudusu
897. 早起	阿儿得土儿	ərtə tur
898. 晚散	克扯塔儿哈	kəqə tarka
899. 思想	撒黑泥	saoqenep
900. 悬挂	阿夕	asep
901. 两边	洗的儿起的	sidir kedek
902. 一处	必儿卜禄	bir bөлük
903. 大概	呀禄	yaru
904. 无穷	土苦思麻因	tooquz mayen

① 明抄本误作“以尺林干主只”。

② 括弧内的系东洋文库本所载。

905. 均平	倘叔(倘沙)	tangxap
906. 勾了	呀答儿板的	yadar bolde
907. 软善	永沙呀法失	yumxak yawax
908. 狡猾	道禄	dəw-lük
909. 惟独	呀林库思	yalengüz (yalenguz)
910. 不中	板麻思	bolmas
911. 胡妄	把喇木	balamut
912. 闲话	得雪思	tək sɔz
913. 悄悄	阿思塔力	as tarek (as talek) ①
914. 莫惰	卜先麻恨	bosanmaqel
915. 留着	亦亦恨	yek yeqen
916. 两头	洗的儿把失(洗的儿起的)	sidir bax
917. 手扶	以力必喇苦都儿孤	ilik bilə kətürgü
918. 相抱	苦捌土儿	kuqup tur
919. 同伴	起的	kedep
920. 寄放	阿麻	amat
921. 烧香	苦失苦欲儿	küxi küyər
922. 点烛	羽喇点都儿	yula tamdur
923. 花碗	扯扯霭呀	qəqək ayak
924. 素碗	洗丹霭呀	sedam ayak
925. 白碗	羽隆霭呀	yorung ayak
926. 大坛	把都以的失	bədük idix
927. 执壶	捌儿哈力	qorkarek (qorkalek) ②
928. 毯衫	那木儿克	nəmürkə
929. 邻舍	苦失呢阿失呢	koxne axne③
930. 勇士	把都儿	baktur
931. 我的	绵佞	mən-ning
932. 你的	先佞	sən-ning
933. 他的	阿泥佞	ane-neng
934. 了高人	哈喇温起失	qaraqul kixi
935. 报捷者	听以库儿库即	til yikürküsi

①、② 括弧内的系东洋文库本所载。

③ 明抄本缺 axne

936.	报马者	额察古只	at qapɔɟuqe
937.	这里来	必力谦	biri kəl
938.	那里去	那力把儿	nare-bar
939.	进贡来	塔儿的谦	tartəp kəl
940.	赏赐去	琐约儿哈把失 (琐约儿哈把儿)	soyurkap bar

(方 物 门)^①

(تۇرلۇك سوزلەر قىسمى)

941.	公	伯喇	bəkləp
942.	私	体的黑	tedek-e
943.	奢	忒林泥	talem-ne
944.	侈	以失喇孤	ixlət kü
945.	粗	羽坤	yooɟon
949.	细	引尺克	inqkə
947.	妙	撒那尺	sanakqek
948.	谢	仰密失	yanmex
949.	恩	兀力	utle
950.	职	捌喇	qola
951.	迎	兀托	ətüp
952.	接	兀阑	ulam
953.	添	那麻	namap
954.	况	那孤麻	nəkü-mə
955.	管	哈答哈喇	kadaklap
956.	束	呀儿嗔喇	yarqemlap
957.	严	傲伯克力	əpkəlip
958.	调	挺丹喇	teldanlap
959.	报	仰都儿呼	yanduroɟu
960.	足	罕喇儿	kanlar

① 自此至尾仅见于东洋文库本，明抄本缺。

961. 良	额孤泥	ətkü-ni
962. 勤	起察	kiqək
963. 生	土库	tuqup (<tuk + up)
964. 立	土禄	turup (<tur + up)
965. 到	以的	yitip (<yət + ip)
966. 轻	引斤	yingil
967. 就	讨喇	taurak
968. 锦	哈儿苦密	karkume
969. 嵌	哈答密失	kadamex
970. 样	仰只	yangje
971. 国王	兀禄思翁	ulus ong
972. 国师	兀禄思把失	ulus bakxe
973. 太师	太师	tayxe
974. 总兵	总兵	zungbeng
975. 都督	都督	duwdu
976. 指挥	指挥	jekuy
977. 参政	参政	sangjem
978. 佥事	佥事	samxe
979. 正使	苦泥以失喇的	kəni ixlətip
980. 副使	得以失喇的	dət ixlətip
981. 同知	同知	tungde
982. 千户	千户	samku
983. 镇抚	镇抚	jen wou
984. 人等	起失把力失 (起失把失力)	kixi baxlek
985. 西域	兀喇呀的	ulayate
986. 诸国	哈麻兀禄思	kamak ulus
987. 金印	俺吞坦哈	altun tamoqa
988. 银印	苦木坦哈	kümix tamoqa
989. 金箔	钦把	kembak
990. 颜料	板呀	bolyak
991. 冠帽	冠帽	gon maw
992. 袈裟	克喇失	garaxa
993. 铁角	塔克	təkə
994. 皮条	塔失麻	taxma

995. 硃砂①	恼沙的儿	noxader
996. 腰刀	起力尺	keleq
997. 化育	忒失力以失喇克尺	təxɪlip ixlətəkəq
998. 赍捧②	兀托兀撒的	tutup uzatep
999. 五色布	必失翁禄卜思	bix ɛnlük bəz
1000. 羚羊角	速呀	soya
1001. 鱼牙把刀	把力替失撒把力必扯	balek tix sablek beqak
1002. 金洗面盆	俺吞玉思佞羽呼尺喇尺	altun yüzning yuoqu qelapqe

附：东洋文库本勘误表

قوشۇمچە: ياپونىيە كۈتۈپ غەزنىسىدىن ئېلىنغان سوز -
ئىبارىلەرگە تۈزىتىش

序号	词目	误	正	转写
805.	跑	兀川	土敦	tupdul
806.	换	土渊麻	阿力失的	arexte
809.	陪	土禄	土喇	tüləp
821.	来	伞察因	谦	kəl
823.	战	兀思	伞察因	sanqayin
824.	捧	把儿	卜答古禄	büdəkülük
830.	入	乞思	乞儿	kir
834.	贡	撒克力	捌克力	qəkkəli
850.	并	同儿喇	呀那麻	yanama
916.	两头	洗的儿起的	洗的儿把失	sidir bax
نومۇر	سوز	خاتاسى	توغرىسى	كوچۇرمىسى

① 硃 náo, 硃砂, 矿物名, 在工农业与医药上有广泛用途。

② 赍 lái, 赐, 给。

索引

A

回鹘语词	汉字注音	汉义、词语序号
abenuz	阿必怒思	乌木 183
abek	阿必	藩篱 72
abqam-a	阿卜察麻	汤瓶 441
abqe	阿伯尺	妇 250
abukəng	阿卜更	祖 255
abure	阿卜力	德 732
abure yūri	阿卜力悦力	德行 881
abuxk-a	阿卜失哈	妈妈 325
abuk-a	阿卜哈	叔 251
adez	阿的思	高 61
adek	阿的	熊 203
al	俺	红 554
al aldak	安俺答	奸狡 679
ala	阿喇	花 559
ala bars	阿喇把儿思	花豹 244
alden	俺丁	下 542
alep	阿力	取 752
almas	俺麻思	金钢钻 486
alte	俺的	六 572
altenq ay	俺定尺哀	六月 116
altmex	俺的密失	六十 582
altun	俺吞	金 473
altun abqam-a	俺吞阿卜察麻	金汤瓶 443
altun-luk	俺吞禄	织金 459

altun-luk sanqba	俺吞禄三尺八	金绣	456
altun tamoqa	俺吞坦哈	金印	988
altun yarmak-lek bars	俺吞呀儿麻力把儿思	金钱豹	243
altun yüz-ning yuqu qelapqe	俺吞玉思佞羽呼尺喇尺	金洗面盆	1002
altun kabe	俺吞哈必	金阙	396
altunkarxe	俺吞哈儿失	金殿	395
altun kazuk	俺吞哈足	紫微星	42
altun kuur	俺吞库儿	金带	462
aloquqe	俺古只	要	748
amasenger	阿麻省乞儿	真	627
amat	阿麻	寄放	920
amde-ke	俺的黑	如今	102
amreldurmex	俺林都儿密失	安稳	765
ana	阿那	母	258
ane	阿泥	他	282
ane-neng	阿泥佞	他的	933
anget	昂儿	鞠躬	701
aqelde bolde	阿真的板的	晴了	24
aqek-lek birdi	阿尺力必儿的	效力	770
aram ay	阿兰哀	正月	111
arasenda	阿喇信答	中间	545
ardak (adak)	阿答黑	脚	365
ardene	阿儿的泥	宝	475
arduq	阿儿都尺	柏	136
arexte	土渊麻 (阿力失的)	换	806
areyade	阿力呀的	小量	706
arek selek	阿力夕力	俊秀	876
arpa	阿儿把	麦	134
arslang xir	阿儿思阑设儿	狮子	220
artuk	阿儿都	十分	779
arze	阿儿即	仙人	296
ar-ojumak	阿儿苦麻	小西马	240

ar-oɣumak	阿鲁骨马	阿鲁骨马	241
arka	阿儿哈	智谋	887
as	阿思	银鼠	227
asep	阿夕	悬挂	900
aset	阿夕	应	837
asta	阿思答	消停	677
astalek	阿思塔力	悄悄	913
at	额	马	159
ata	阿答	父	247
ate (at-e)	阿的	名	650
at qapɔuqe	额察古只	报马者	936
awlap kuxlap	袄喇苦失喇	打围	773
ax	阿失	饭	494
axek tūsü	阿夕土速	利益	708
axlek əw	阿失力傲	厨房	398
ay	哀	月	4
ayaxep	霪呀失	恭	856
ayak	霪呀	碗	422
aydem	霪丁	许	760
ayel	霪因	乡	57
ayek-lek	阿亦力	命	831
aylu küng	阿鲁公	家小	289
aymak	霪麻	郡县	71
ay tutulde	哀秃吞的	月蚀	22
ayoɣer	霪黑儿	儿马	235
az	阿思	少	632
aoɣ-a	阿哈	兄	253
aoɣar suw	阿哈儿苏	流水	78
aoɣer	阿黑儿	重	862
aoɣez	阿黑思	口	358
aoɣta	阿答	骗马	234
akada	阿哈察	郡主	300
akelek sang	阿黑力苍	苍	385

B

baba	把把	八百	347
badam	把丹	榧	138
badak-e	把答黑	条	841
baderak	把的喇	稍瓜	173
baja	把察	姨夫	327
balamut	把喇木	胡妄	911
balek	把力	城	55
balek tix sablek	把力替失撒把力		
beqak	必扯克	鱼牙靶刀	1001
bandeng	板凳	橈	404
bar	卜答古禄 (把儿)	去	822
barenda	把林答	在	847
barex kəlix	把力失克力失	往来	788
barqa	把儿察	皆	866
bars	把儿思	虎	191
baru	把禄	以	730
bar ərki	把儿阿儿几	有	621
basenep	把夕泥	欺压	686
batman	把蛮	秤	425
batman	把蛮	斤	592
batur	把都儿	勇士	930
bax	把失	头	351
baxenda	把审答	始	717
baxlap	把失喇	引领	665
baxlaquqi	把失喇古只	酋长	337
baxlek	把失力	等	723
baxlek boyen	把失力卜因	等项	792
bax qaleste (bax qelexte)	把失察力思的	叩头	702
bax qaɔɛp	把失察黑	投降	709
bay-i	把亦	百夷	344
baytal	摆丹	骡马	237
bazar	把撒儿	市廛	70

baqam	把干	苏木	181
baqer	把黑儿	钱	595
bak burluk	把卜儿禄	园圃	69
baker	把黑儿	铜	477
bakxe	把失	师	267
bedadu	必答都	绵子	178
bedak (beqak)	必扯	刀	408
bexek	必失	熟	504
bezoenlap	必思恨喇	假	628
bikəri	必克力	暂且	683
bilbak	兵把	系腰	469
bildürgülük	兵都儿古禄	勅书	523
bildürsün	兵都儿尊	晓谕	655
bilgə titik	兵克体的	聪明	875
bilgüqi	兵古只	贤人	294
bilür	必禄儿	知道	794
biqin	必嗔	猴	197
bir	必儿	一	567
bir belük	必儿卜禄	一处	902
birdim (<bir + di + m)	必儿丁	与了	874
bir igirming ay	必儿以起儿命尺哀	十一月	121
biriktürüp	必力都禄	拥众	769
biri kəl	必力谦	这里来	937
birip	必力	与	726
birlə	必儿喇	同	851
birlo amerak	必儿喇阿米喇板的	和好	663
bolde			
bir on	必儿湾	一十	577
bitig	必的	文	521
bitig	必的	书	514
bitig aqdarde	必的阿答儿的	译文书	531
bitig-ning	必的佞呀喇失都禄	作文	529
yaraxturup			
bitigning yürügi	必的佞羽禄儿	文义	525

bitig oke	必的兀黑	读书	527
bitig oxik	必的兀失	写字	528
bix	必失	五	571
bixinq ay	必甚尺哀	五月	115
bix onlük böz	必失翁禄卜思	五色布	999
bizlər	必思喇儿	我每	332
bolmas	板麻思	不中	910
bolot	卜禄	镗铁	487
bolup	卜禄	为	719
bolup yaraxturup	卜禄呀喇失都禄	为作	878
bolur	卜禄儿	水晶	484
bolyak	板呀颜料		
boloquqe	板古只	做	740
bosanmaqel	卜先麻恨	莫情	914
boxox	卜淑失	愁	603
buden	卜丁	身	349
budun	卜东	本	858
budun-ni yasap	卜东尼呀撒	修身	675
bu kün	卜坤	今日	103
bulak	卜喇	泉	54
bulet	卜力	云	8
bulet bolde	卜力板的	阴了	23
buleyan bolde	卜力烟板的	温和	95
bulturki (bulturke) yel	板都儿几因	前年	110
burqak	卜儿察	豆	133
burun	卜伦	鼻	357
burunke ərdiki	卜伦黑阿儿得几	古昔	101
burkan	卜儿罕	佛	273
but	卜	腿	364
buyan kut	卜烟课	福禄	698
bu yel	卜烟	今年	105
buzumla	卜尊喇	梨	147
buqu	卜呼	鹿	202
buqum	卜坤	世	870

buqume (<buqum + e)	卜库密	节 744
bukar	卜哈儿	寺 389
buktaz	卜答思	圣人 295
bukte	卜的	舞 614
bädük	把都	大 637
bädük idix	把都以的失	大罽 926
bädük kabe	把都哈必	大门 393
bæg	伯	官 275
bäklöp	伯喇	公 941
bäkälökü	把克喇孤	贵 799
bäl	判	腰 369
bälgülük	板古禄	明 731
bärkürə	板苦喇	相 738
bärkə	伯儿克	难 633
bədi	卜的	低 62
bələk	卜禄	章 522
bөлük	卜禄	处 861
bərdə	卜儿得	白马 232
bəri	卜力	狼 211
bəroqan (boroqan)	卜儿罕	狂风 36
bəxirəgülük	卜失喇古禄	信 800
bəz	卜思	布 451
bəz	卜思	青马 229
büdəkülük	把儿 (卜答古禄)	捧 824
bürk	卜儿克	帽 446
bürküt bolde	卜儿苦板的	天黑 28
bütüti	卜的	完成 678

D

daban	塔班	岭 66
duwdu	都督	都督 975
dət ixlətip	得以失喇的	副使 980

dəw-lük

道禄

狡猾 908

elkap

因哈

选举 877

enayat

以那呀

仰望 667

erez kaqaz

以力思哈哈思

慷慨 674

E

garaxa

克喇失

袈裟 992

gon maw

冠帽

冠帽 991

gunlaw

功劳

功劳 780

G

I

idər

以得儿

鞍 433

igirmi

以起儿密

二十 578

igəsi

以克即

主人 299

iki

以几

二 568

ikindi ay

以谨的哀

二月 112

iki ka(b)e

以几哈必

二门 394

iküləsküy

以库喇思灰

仁 797

ilbigü

影必孤

扇 417

ilik

以力

手 363

ilik bilə kətürği

以力必喇苦都儿孤

手扶 917

il kün

因坤

人民 317

il kün-ni aserap

因坤泥阿夕喇

惜民 658

ilqi

因只

使臣 308

indi

影的

寻觅 695

ini

以泥

矛 254

inqip

引尺

州 720

inqki

影尺克

儒 274

inqkə

引尺克

细 946

inqləndürmix

影尺阑都儿密失

抚安 656

inq-tək
 inq əsən
 inək
 iptip
 iqin taxen
 iqiq
 iqkəri
 iqək
 irindi
 irinqkənjüqi
 isik (esek) bolde
 isik usung
 it
 ix
 ixləri
 ixlətip
 ixlətkü
 ixin (<ix + in)
 ixing
 igit
 ix kadalap
 ixək

引尺得 安 863
 引尺阿先 太平 764
 以那 乳牛 215
 以的 护 758
 以嗔塔申 表里 786
 以尺以尺 锅 429
 以尺克力 内 543
 以扯孤 肠 376
 以林的 毁谤 704
 以林尺干主只 恻隐 885
 以夕板的 热 90
 以夕兀松 性命 676
 亦 狗 198
 以失 事 751
 以失喇力 朋友 286
 友以失喇的 使 742
 以失喇孤 侈 944
 以申 (以嗔) 政事 889
 以申 升 423
 以失 听 617
 以失哈答哈喇 管事 668
 以设 驴 209

J

jabdusun
 jen wou
 jekuy
 jurek-e (jürigi)
 jung
 juk-a
 jəmix
 jürqək (jurqən)

扎都尊 预备 681
 镇抚 镇抚 983
 指挥 指挥 976
 捌力黑 志意 883
 冲 钟 431
 羽哈 薄 646
 者密失 果 130
 主儿扯 女直 343

K

kiləm (kələm)	起阑	笔	519
kim	钦	谁	281
kiqik	起尺	小	638
kiqək	起察	勤	962
kir	乞思 (乞儿)	入	830
kirip	起力	进	819
kix	乞失	貂鼠	226
kixi baxlek	起失把力失 (起失把失力)	人等	984
kəbit	克必	铺面	397
kədin	克丁	西	534
kədəz (kəbəz)	克得思	(棉) 绵花	177
kəl	谦	来	821
kəlin	歇林	媳妇	324
kəlirki yel	克力儿几因	来年	109
kələməqi	克列莫只	通事	307
kəndir	遣的儿	麻	155
kəngkəxtür (kəngəxtür)	肯克失都	商议	707
kəqti	克尺的	过	867
kəqə	克扯	夜	88
kəqə	克扯	夕	92
kəqərək bolde	克扯列板的	夜晦	98
kəqə tarka	克扯塔儿哈	晚散	898
kəqə karangoqu	克扯哈郎呼	晚暮	97
kərs	克儿思	犀牛	222
kərüdi	克禄的	大鹏	219
kəs	克思	切	759
kəsiki ((kəsək + i)	克夕几	次序	879
kəsək	克塞	块	83ə
kəsətkü	克塞孤	禁约	659
kəyik	克叶	兽	188
kək	渴	青	549
kəksəm	苦酸	胸	368

kək kalek	渴哈力	青空	37
kəkürttə	吼儿得	韭	162
kəküz-luk (~lük)	苦库思禄	胸背	460
kəl	宽	湖	49
kəldi	欸的	亿	589
kəlmək	训麻	池	67
kəngül təkürüp	孔湾得苦禄	用心	699
kəni ixlətip	苦泥以失喇的	正使	979
kəprək	苦禄	桥	391
kəqti	苦尺的	迁移	782
kərkirədi	苦儿起列的	雷	9
kərmix	苦儿密失	见	853
kərüp	苦禄	看	618
kətki	可期	高地	75
kəxünquk	苦拴捌	被	453
kəz-i	苦即	眼	356
küdənləp	苦丹喇	让	808
kül	训	笑	611
kümix	苦木失	银	474
kümix tamoqa	苦木坦哈	银印	988
kün	坤	日	3
kün batte	坤把的	日落	32
kündin	坤丁	南	535
kündüz	坤都思	昼	87
küni	苦泥	正	644
kün küningə	坤坤宁克	日日	124
kün qeqte	坤尺的	日出	31
künqit	坤尺	芝蔴	165
kün tutulde	坤秃吞的	日蚀	21
künük suw	苦怒苏	水银	490
kürbük	苦儿卜	鼓	432
küri	苦力	斗	424
küriyən turde	苦儿烟秃儿的	起营	711
küriyən tüxti	苦儿烟秃失的	下营	712

küsədiri	苦沙的力	伞	418
kütəgüsi	坤得苦即	女婿	328
kütən	苦丹	客人	304
küxi	苦失	香	157
küxik	苦失克	帐幔	463
küxi küyər	苦失苦欲儿	烧香	921
küxilür	苦失禄儿	材	801
küz	曲思	秋	83
küzüngü	苦耸孤	镜	416

L

lakxa	喇沙	面	499
linhu (w)a	廉化	莲花	180
lungk-a	陇哈	瓶	435
luw	庐	龙	193
ləgən	列干	蒲	137

M

manan	马南	雾	17
mang	蟒	步	750
mange	蟒儿	乐	602
mangelayur	蟒儿喇玉儿	快乐	766
manglung	蟒龙	蟒龙	458
maral	马阑	麋鹿	225
marjan	马儿璫	珊瑚	480
maqet	马哈	实	626
ming	民	千	587
mongoqul	忙湾	鞑鞞	339
munda	满答	这	868
muneng-dək	母佞得	因此	789
murgi	母儿几	愚人	314
murq	母儿察	胡椒	175

musurman (musulman)
 muz
 muz sezde
 mək
 məklik
 məkəqi
 mən
 məndən
 mən-ning
 məqit
 məqit buqar
 məqiyən (məkiyən)
 mərgən
 məndür
 mərən
 münüptür

木速儿蛮 回回 340
 木思 冰 13
 木思夕思的 冰消 79
 脉克 墨 518
 脉克力 砚 520
 脉力只 姐 261
 绵 我 279
 免店 缅店 345
 绵佞 我的 931
 脉尺 辰 6
 脉尺卜哈儿 礼拜寺 400
 脉尺烟 雌 213
 马儿干 能 722
 满都儿 雹 14
 莫连 江 48
 母奴都儿 骑坐 892

N

namap
 namaptur
 mankəkiya
 maqewar
 nar-a
 nare bar
 nareq
 nayot
 naqaqe
 naqaqu
 naqaqu kəlin
 noda
 nom
 nomqa
 noxader

那麻 漆 953
 那麻都儿 加陞 785
 囊克起呀 蛮 266
 那尺凹儿 石青 88
 那喇 石榴 169
 那力把儿 那里去 938
 那力尺 桔 148
 那欲 兆 590
 那哈尺 姨 263
 那哈诸 舅舅 320
 那哈诸歇林 姘子 326
 暖答 忠 795
 暖 经 513
 暖察 法 865
 恼沙的儿 硃沙 995

nəkü-mə
 nəmə
 nəmürkə
 nəqə
 nəqə on
 nəqə yüz
 nəywəsigi
 nekər

那孤麻 况 954
 那麻 物 437
 那木儿克 毡衫 928
 那扯 几 594
 那扯湾 几十 596
 那扯玉思 几百 597
 乃凹洗几 神 271
 努库儿 伴当 305

O

obur sobur
 odung (otun)
 olur
 olurup
 omak
 on
 ong
 ongay
 onunq ay
 oot
 oot qaojelde
 oqok
 ordo
 ornok
 osol semdak
 otaz (kotaz)
 otqe
 ot talek
 otuz
 otkarak-ma
 oymang
 oyna
 ooqlan

兀卜儿速卜儿 陆续 281
 兀东 柴 814
 兀禄儿 坐 607
 兀禄禄 居 734
 兀麻 姓 649
 湾 十 576
 翁 右 538
 翁该 易 634
 我难尺哀 十月 120
 傲 火 815
 傲察恨的 电 10
 兀捌 袜 448
 兀儿都 官 381
 兀儿讷 床 401
 袄酸省答 怠惰 688
 兀答思 毛牛 216
 兀只 医者 316
 兀答禄 药材 186
 兀都思 三十 579
 兀哈喇麻 务要 767
 歪忙 坑 60
 歪那 戏耍 694
 袄阑 (袄栏) 孙 828

ooqle (<ooqul + e)
 ooqre
 ooqul
 ooqurlaptur
 ok
 okedu
 okrayu

袄力 子 248
 袄力 贼 283
 兀温 儿 264
 兀苦儿喇都儿 偷 817
 傲 箭 410
 兀黑都 诵 855
 兀喇欲 专 869

Q

qa
 qater
 qaoqur (<qaw kər)
 qakxabut ay
 qakze
 qebek-e
 qeda
 qedaqıuqe
 qemat
 qembak
 qene kapku
 qey-a
 qeoq
 qeoqay
 qeoqep
 qibiyən
 qigil qaoqel
 qin kirtü
 qintən
 qinuk (qin uk)
 qirdə
 qobukan
 qola
 qolase

察 茶 501
 察的儿 帐房 464
 察库儿 朝见 710
 察沙卜哀 十二月 122
 察即 册 516
 尺必黑 枝 150
 尺答 枪 407
 尺答古只 能人 297
 尺麻 怒 600
 钦把 金箔 989
 尺泥哈呼 磁器 439
 尺呀 外甥 330
 尺 廉 419
 尺该 艰难 687
 尺黑 出 829
 尺必烟 滋味 512
 尺斤察恨 艳色 562
 嗔起儿都 诚实 673
 真谈 沉檀 184
 真傲 果然 884
 尺儿得 赤马 231
 捌卜罕 枣 146
 捌喇 职 950
 捌喇即 职事 787

qolpan
 qorep
 qorkalek
 qoxum
 qok yalen
 qəbinkir
 qəgü
 qəkrək
 qəm
 qəqək
 qəqək ayak
 qərik
 qərik-ni təbrəp
 qəskə
 qəgi
 qək
 qəkkəli
 qəptik
 qəpxik

喘班
 捌力
 捌儿哈力
 捌拴
 捌呀林
 察兵乞儿
 扯孤
 扯列
 翰
 扯扯
 扯扯嚯呀
 扯力
 扯力泥瞻喇
 察思克
 捌几
 捌
 捌克力 (捌克力)
 捌伯的
 捌失

明星 39
 特 735
 执壶 927
 桑 138
 威猛 685
 琉璃 485
 珎琚 482
 布衫 467
 盒 420
 花 127
 花碗 923
 军 276
 爱军 657
 姜 159
 筋 430
 跪 616
 贡 834
 终 718
 桃红 560

S

sa
 sadun
 saman
 samur
 samxe
 samku
 sanakqe
 sanakqek
 sanak uluksuz
 sanen (<san + en)
 sangjem
 sanjayen

撒
 撒敦
 撒蛮
 撒木儿
 金事
 千户
 撒那只
 撒那尺
 撒那古禄雪思
 撒宁
 参政
 伞察因
 锁 413
 蒜 161
 草 (麦草) 132
 松子 167
 金事 978
 千户 982
 卜者 315
 妙 947
 无数 598
 数 593
 参政 977
 战 823

sapkuqe	撒古只	穿	826
saq	撒尺	发	354
sarek	撒力	黄	550
satekqe	撒的尺	商人	302
satek yuluk	撒的羽禄	买卖	700
saoqenduroquqe	撒恨都几古只	股肱	380
saoqenep	撒黑泥	思想	899
saoqu	撒呼	桶	436
saklaquqe	撒喇古禄	镇守	778
sakurt bitig	伞库儿必的	杂字	530
sakurt bitig oke	伞库儿必的兀黑	读杂字	532
sedam ayak	洗丹靛呀	素碗	924
sekzing ay	塞信尺哀	八月	118
sekiz qak	塞乞思察	八节	126
seqkan	洗尺罕	鼠	189
seyek (suyuk)	洗亦	稀	505
seoidap yeoidap	洗答以喇	哭	612
sidam	洗丹	素	558
sidir	洗的儿	两	591
sidir bax	洗的儿起的 (洗的儿把失)	两头	916
sidir kedek	洗的儿起的	两边	901
silsənip	因撒泥	归服	768
sin	信	坟	68
singi	省几	妹	262
sipsing kir	洗省乞儿	朱砂	489
sirkə	洗儿克	醋	500
sirkə	洗儿克	酸	507
sol	酸	左	537
songer-a	耸起喇	后	540
sorma (sürmə)	琐儿麻	酒	493
soya	速呀	羚羊角	1000
soyurkap	琐约儿哈	尝赐	661
soyurkap bar	琐约儿哈把儿	尝赐去	940
soyuk (sowuk) bolde	琐约板的	寒冷	96

soyuk (sowuk) tongde	琐约董的	冷冻	99
soqon	苏坤	葱	160
soqun-neng yorung	苏坤佞羽隆	葱白	563
soknex	速密失	塞	872
suw	苏	水	46
sækiz	塞乞思	八	574
sækiz on	塞乞思湾	八十	584
sækiz yangak	塞乞思养阿	八面	548
sækrip	塞力	跳	613
sən	先	你	280
səngkəri	伞克力	蓝	555
səning	塞宁	你每	333
sən-ning	先佞	你的	932
səwinq	寒问尺	喜	599
səget	琐各	树 (柳)	129
səngəg-i	耸故里	骨	366
səzlo	雪思喇	说	849
səz-ni sanep ayteptur	雪思泥呀泥霭亦的都儿	应答	690
səz-ni suroptur (suraptur)	雪思泥速鲁都儿	言问	689
sünük	暑怒	椿	145

T

tabene dur	塔必泥都儿	孝	796
tabek otok	塔必兀托	侍奉	691
tabuqenda	塔卜恨答	前	539
tal	坍	柳	142
talaxep	塔喇失	抢	843
talax-tək	塔喇失得	相争	693
taldalap	坍答喇	遮	825
talem	忒林	多	631
talem-ne	忒林泥	奢	943
talem yultuz	忒林允秃思	众星	40

tal-neng kək	坍佞渴	柳青	565
tal-neng sarek	坍佞撒力	柳黄	564
taluy	塔雷	海	50
talkan	坦罕	炒面	509
tam	丹	墙垣	77
tama qaxep	塔麻察失	争	813
tamez	塔密思	伏	753
tamoɣ-a	坦哈	印	415
tamoɣa-ne kadaklaoɣu	坦哈泥哈答哈喇呼	掌印	669
tana	塔那	大珠	491
tang atte	汤阿的	天晓	27
tangda kün	倘答坤	明日	104
tangda yel	倘答因	明年	106
tange	倘几	道	270
tanɣlaxep	倘喇失	驚	803
tangut	倘骨	河西	348
tangxap	倘沙	均平	905
tangxuk	倘淑	希罕	791
tang ərta	汤阿儿得	天亮	29
tanurmən (⟨tan + ur + mən))	塔怒儿绵	分付	771
tapte	得的	得	757
tardep kəl	塔儿的谦	进贡来	939
tareoɣuqe	塔力古只	农人	301
tarek yir	塔力叶儿	田地	74
tərri ton	塔力吞	皮衣	468
tartep	塔儿的	进贡	666
taurak	讨喇	就	967
tawar	塔凹儿	缎子	455
tawrak baroɣen	讨喇把儿恨	快去	715
tawrak kəlgin	讨喇遣斤	快来	716
tawmu	头目	头目	338
tax	塔失	石	59
taxma	塔失麻	皮条	994
taxkare	塔失哈力	外	544

taxkare kixi	塔失哈力起失	夷人 336
tayeng	塔莫	青鼠 228
tayexkan (tawexkan)	倒失罕	兔 192
tayxe	太师	太师 973
taoɫ	塔	山 45
taoɫden	塔丁	北 536
taoɫneng aoɟez	塔佞阿黑思	关口 80
taoɫ tix	塔替失	大牙 379
taoɟe yema	塔黑以麻	仍 741
taoɟe ərɔə	塔该阿儿得	未 871
takaw	塔号	鸡 198
tedek-(e)	体的黑	私 942
teldanlap	挺丹喇	调 958
tengrak	挺喇	指甲 378
tengrak (tenlak)	挺喇	生灵 888
til	听	舌 361
til yitkünküsi	听以库儿库即	报捷者 935
tiləp	体喇	乞 754
tiləptür	体喇都儿	乞讨 664
tin	听	气 2
tirək-i	体喇几	柱 392
tix	替失	齿 360
tolu	土禄	备 736
tolkak	湍哈	劳 860
ton	吞	衣 445
tonguz	统库思	猪 200
tongkul bitig	统贯必的	榜文 526
toprak	秃伯喇	土 44
toprak qeoɟelar	秃伯喇尺黑禄儿	土产 790
torku	土儿呼	绢 452
toy birdi	推必儿的	赐宴 662
tooɟuz	土库思	九 575
tooɟuz mayen	土苦思麻因	无穷 904
tooɟuz on	土库思湾	九十 585

toquzunq ay	土蒜尺哀	九月	119
tok tēmäl	秃土蛮	麈	65
tubeqak	土必察	大西马	239
tudusu	土都速	传流	896
tumak bürk	土马哈卜儿克	罍罍帽	470
tungdi	同知	同知	981
tupdul	兀川	跑	805
tupqeyan	土尺烟	史	515
turayen	土喇因	住	606
turup (<tur + ur)	土禄	立	964
turoquzup	土儿苦苏	兴起	882
tuta (<tut + a)	土答	执	743
tute (töti)	土的	鸚鵡	221
tutulde	秃吞的	蚀	20
tutum	土敦	将	724
tutun	土敦	煙	19
tutup uzatep	兀托兀撒的	賚捧	998
tuw-a	土乌	祝延	697
tuyen	土因	释	269
tuyunmak	土渊麻	角	812
tuz	秃思	盐	498
tuq	秃	旗	411
tuqup (<tuk + up)	土库	生	963
tukluk-a	土禄哈	盔	405
tukurquk-e	土苦儿主黑	苗	154
təbinkü	塔兵孤	鞞	434
təbrəp	得伯喇	动	641
təbrəxkü	得伯喇失孤	劳逸	890
təginip	塔起泥	受	846
təgirməy	塔起儿密	园	802
təgüz	塔库思	全	749
tək söz	得雪思	闲话	912
təxlip ixlətkəq	忒失力以失喇克尺	化育	997
təkə	塔克	铁角	993

təmür	帖木儿	铁 478
t(ə)ngri	腾克力	天 1
t(ə)ngri ɵrdünmix	腾克力兀儿敦密失	天覆 653
təpxi	得失	碟 428
təri	塔力	皮 373
təring	塔林	深 639
tərs	塔儿思	斜 643
tər tərlədi	塔儿塔儿喇的	汗 376
təw-ə	得歪	驼 205
təgi	土儿	米 495
təlük	土禄	桃 143
tərt	秃儿	四 570
tərt bulung	秃儿卜隆	四隅 546
tərt sare	秃儿撒力	四方 547
tərt ət	秃儿欲	四时 125
tərtünq ay	土儿钝尺哀	四月 114
tərü-mə yasak-ne	土禄麻呀撒秃	礼法 672
təxək	土设	褥 454
tübət	土伯	西番 341
tübüqenda (tabuqenda)	土卜恨答	顶戴 763
tükti taquzde	土克的倒思的	尽了 784
tük tülük	秃土隆	毛 375
tüləgülük	土喇古禄	还 728
tüləp	土禄	陪 809
tümən	土蛮	万 588
tünglük (tünlük)	统禄	窗 388
türklük (türlük)	土儿禄	件 438
tüximəl	土失蛮	臣 246
tüxtip	土失的	委任 873
tüz	秃思	平 864
tüzi	土即	不 840
tüzün	土尊	君子 331
tüzün kixi	土尊起失	善人 310

ud
 ulade
 ulam
 ular
 ulayate
 ulakqe
 ulus
 ulus bakxe
 ulus ong
 uluk
 uluk ata
 umuk
 uqaoqu
 uqul
 uruk-e
 uruk tarek
 us kixi
 utle
 utleqe
 utup kəl
 uyoqur
 uz
 uzat barde
 uzun
 ukar
 ukkuqe

xabe
 xelasun
 xemurka

U

兀	牛	190
兀喇的	及	745
兀阑	接	952
兀喇儿	他每	334
兀喇呀的	西域	985
兀喇只	马夫	306
兀禄思	国	56
兀禄思把失	国师	972
兀禄思翁	国王	971
兀禄	长	251
兀禄阿答	伯	256
兀莫	主儿	303
兀察呼	飞	804
兀川	脱	811
兀禄黑	种	153
兀禄塔力	亲戚	285
兀思起失	匠人	318
兀力	恩	949
兀力只	恩主	309
兀讷谦	迎来	713
畏兀儿	高昌	342
兀思	匠	827
兀撒把儿的	送去	714
兀尊	长	647
兀哈儿	鹤	201
傲古只	智者	298

X

沙必	徒	268
失喇孙	豹	212
洗母儿哈	凤凰	217

xiküdərin
 xiküsün
 xildəgən
 xipkin
 xir-ə
 xixir
 xoldurqa
 xorpa
 xor tark-a
 xungkar
 xəmxə ənglük
 xük bolup
 xün ay // zün ay

守得林 露 16
 守尊 下程 511
 审得安 村 58
 失斤 紫 557
 失列 桌 402
 失失儿 玛瑙 479
 顺都儿哈 马莲 166
 淑儿伯 汤 502
 淑儿塔儿哈 碱 508
 耸哈儿 海青 223
 陕设翁禄 闪色 561
 淑卜禄 静 642
 顺哀 闰月 123

Y

ya
 yaberkak
 yadar bolde
 yalbarep
 yalbak
 yaldande jaylande
 yalengüz (yalenguz)
 yalengküz (yalenoquz)
 yaloqan
 yaman
 yaman kixi
 yamanlap
 yamak
 yam-ka
 yana m-a
 yandurtuy (yandur + tuy)
 yanduroqu
 yanep

呀 弓 409
 叶必儿哈 叶 152
 呀答儿板的 勾了 906
 眼把力 求 725
 眼把 浅 640
 烟丹的窄喇的 躲避 684
 呀林库思 惟独 909
 呀林库思 惟 838
 眼罕 虚 625
 呀蛮 歹 620
 呀蠻起失 歹人 312
 呀满喇 恠 610
 呀麻 补 652
 眼哈 驿站 399
 呀那麻 井 850
 仰都儿对 退 820
 仰都儿呼 报 959
 呀泥 回 727

yang	仰	规矩	886
yangak	养阿	面	353
yange	养几	新	93
yangelatmex	仰起喇密失	从新	880
yange yel	养几因	新年	107
yangje	仰只	样	970
yanmex	仰密失	谢	948
yanqep	仰尺	筑	807
yarak-lek	呀喇力	合宜	891
yarlek	呀儿力	圣旨	524
yarma	牙儿麻	花椒	176
yarqemlap	呀儿嗔喇	束	956
yaru	呀禄	大概	903
yaruk yaxuk	呀禄呀淑	光明	38
yarze	呀儿即	顺	756
yasaneq	呀撒泥	治	739
yasuk	呀足	罪	848
yat	呀	卧	608
yax	呀失	岁	852
yaxel	呀深	绿	556
yaxursun	呀淑儿尊	藏	810
yay	埃	夏	82
yaz	呀思	春	81
yazi yir	呀即叶儿	野地	74
yazna//yəznə	呀思那	姐夫	329
yaoɿ	呀	油	497
yaoɿlek	呀力	手巾	465
yaoɿmur	呀木儿	雨	11
yaoɿmur yaoɿde	呀木儿呀的	落雨	34
yakal turuk	呀罕土禄	通袖膝襴	471
yaken	呀恨	近	64
yakut tax	呀库塔失	鸦鹞石	492
yakxe	呀失	钥	414

yakxe	呀失	好	619
yakxe kixi	呀失起失	好人	311
yel	因	年	85
yelan	以阑	蛇	194
yelang bolde	以良板的	凉	89
yeldez	影的思	根	149
yengak	影克	胡桃	168
yengelap	影斤喇	轻慢	705
yerak	以喇	远	63
yeo1aq	以哈尺	木	128
yeo1elaren kodup	以黑喇林苦托	牧放	774
yeo1elexep	以黑力失	纠合	775
yeo1en kuwraq	以恨苦法喇	聚会	682
yeo1ep	以黑	收	629
yek yeo1en	亦亦黑	留着	915
yidərip saklap	以得力撒喇	遵守	671
yigit	以几	幼	252
yigit	以几	少	278
yik	亦	生	503
yingil	引斤	轻	966
yingnə	影那	针	426
yingəzi	影克即	嫂	260
yir	叶儿	地	43
yir kündürmix	叶儿坤都儿密失	地载	654
yiti	以的	七	573
yitmix	以的密失	七十	583
yitinq ay	以定尺哀	七月	117
yitip (<yət + ip)	以的	到	965
yitərip	以得力	照依	783
yol	渊	路	53
yor	玉儿	糜子	174
yorung (yoyuk)	羽隆	白	552
yorung ayak	羽隆霭呀	白碗	925
yoo1on	羽坤	粗	945

yok
yula tamdur
yultus
yulak
yumxap
yumxak yawax
yəl
yəl təbrətti
yənkə
yükün
yükünkəli
yüri
yürək
yürəgi
yüsün bilə
yüz
yüz

zungbing
zəy

qaban
qabe
qadamex
qadar
qadaklap
qadelep
qaden ana
qaden ata
qadeng
qader
qaderkan

约	无	622
羽喇点都儿	点烛	922
允秃思	星	5
羽喇	虹	18
永设	差遣	670
永沙呀法失	软善	903
烟	风	7
烟得伯喇的	刮风	33
养克	象	206
羽恭	拜	615
羽恭克力	朝	833
悦力	行	605
羽列	心	350
羽禄儿	义	798
羽尊必喇	道理	696
玉思	脸	352
玉思	百	586

Z

总兵	总兵	974
哉	哉	762

K

哈班	盘	421
哈必	门	387
哈答密失	嵌	969
哈答儿	容	746
哈答哈喇	管	955
哈的力	一齐	894
哈丁阿那	外母	322
哈丁阿答	外父	321
哈丁	钟子	440
哈的儿	骡	210
哈的儿罕	槐	141

kaɖez qəqək	哈的思扯扯	桂花	179
kalakar	哈喇哈儿	然	761
kalen	哈林	厚	645
kalek balakana	哈力把喇哈那	楼	384
kalde	坎的	如	845
kalkan	坎罕	牌	412
kamak	哈麻	诸	651
kamak ulus	哈麻兀禄思	诸国	986
kamex	哈密失	竹	131
kamexneng tuskak-e	哈密失佞土思哈黑	竹笋	163
kamexneng tukurquk-e	哈密失佞土苦儿主黑	芦芽	164
kan	罕	血	377
kan	罕	君	245
kangle	杭力	车	403
kanlar	罕喇儿	足	960
kapquk	合捌	合包	466
kapxeɔɔay	哈失该	精	721
kaqaura	哈炒喇	松	135
kaqte (kəqti)	哈尺的	走	859
kar	哈儿	雪	12
kar-a	哈喇	黑	553
kar-a at	哈喇额	黑马	233
karangoɔu bolde	哈郎呼板的	天暗	30
karaqū	哈喇诸	宰相	293
karaqul	哈喇温	哨瞭	772
karaqul kixi	哈喇温起尺	瞭高人	934
karakqe	哈喇只	盗	284
kara kulak	哈喇虎喇	彪	204
kar-a kulak	哈喇虎喇	哈喇虎喇	242
karbuz	哈儿不思	西瓜	171
kare	哈力	老	277
kare kixi	哈力起失	老人	287
karen	哈林	腹	372
karqaoɔana	哈儿察哈那	鹰	816

karxe	哈儿失	殿	382
karɔaɔ	哈儿哈尺	榆	140
karɔume	哈儿苦密	锦	968
karɔume sanqba	哈儿苦密三尺八	锦绣	457
kat	哈	麒麟	218
katun kixi	哈吞起失	妇人	323
kawla	考喇	菜	158
kawle	考例	例	842
kax	哈失	眉	355
kax abqam-a	哈失阿卜察麻	玉汤瓶	444
kax tax	哈失塔失	玉石	481
kax kuur	哈失库儿	玉带	461
kayeng	哈莫	桦木	182
kaysorup	慨速禄	合	755
kayu-ma	哈欲麻	但凡	893
kayɔu	慨呼	忧	601
kaz	哈思	鹅	201
kaznak	哈思那	库	386
kaɔat (kaɔaz)	哈哈	纸	517
kaɔu	哈呼	灶	390
kaɔun	哈温	甜瓜	172
kak-a məkqi	哈哈脉克只	姑	259
kakan	哈罕	皇帝	291
kedep	起的	同伴	919
kedek yir	起的叶儿	边地	76
keleq	起力尺	腰刀	996
keraw	起劳	霜	15
kerk	起喇	四十	580
keskak (keska)	起思哈	短	648
ketat kixi	起答起失	汉人	335
kew	黑	鞋	449
kex	乞失	冬	84
kex təri ton	乞失塔力吞	貂鼠皮袄	472
kez	乞思	女	265

kezel	起新	赤	551
kiqik oqul	起尺兀温	小儿	288
kodup	苦托	放	630
konak	苦那	谷	156
korkup aymanep	苦儿课鸺麻泥	惧怕	692
koxelaqı	苦失喇呼	考试	660
koxne axne	苦失泥阿失泥	邻舍	929
koxulup	苦淑禄	混杂	680
koy	淮	羊	196
kubek	苦必	琥珀	483
kubur	苦卜儿	琵琶	442
kuduk	苦都	井	52
kula	苦喇	黄马	230
kulaq	苦喇尺	丈	832
kulan tane (kulan taye)	苦阑塔泥	野马	236
kulaz (kuraz)	苦喇思	雄	214
kulak	苦喇	耳	359
kul kixi	宽起失	奴婢	290
kum	坤	沙	47
kuping	胡平	壶	427
kuqup tur	苦搠土儿	相抱	918
kurslang	苦儿思阑	荳蔻	185
kurude	苦禄的	旱了	100
kurun (kulun)	苦伦	驹儿	238
kuruk	苦禄	空	818
kuroqak bolde	苦儿哈板的	燥了	25
kuur	库儿	带	450
kux	库失	鸟	187
kuyak	苦牙	甲	406
kuyuk	苦欲	稠	506
kuqı	苦乎	天鹅	224

Ə

əbin'gülük	阿兵舌禄	盖 729
əksük	额足	缺 839
əlinqüg-i abukəm	俺林主儿阿卜更	曾祖 319
əllik	俺力	五十 581
əmgə (əmgək)	俺克	苦 604
əndəkə	昂答克	西天 346
əngil	俺斤	肩 367
ər	额儿	夫 249
ərdim	阿儿丁	本事 895
ərin	阿林	唇 362
ərksingülük	阿儿信古禄	谨 857
ərmix	阿儿密失	所 854
ərməs	阿儿麻思	非 624
ərsün	阿儿尊	留 835
ərtə	阿儿得	晨 91
ərtə tur	阿儿得土儿	早起 897
ərük	额禄	杏 144
ərür	额禄儿	是 623
əsin bolde	额信板的	细风 35
əski	阿思儿	旧 94
əski yel	阿思儿因	旧年 108
ət	额	肉 374
ət	额	肉 496
ətük	额都	靴 447
ətkü-ni	额孤泥	良 961
əw	傲鸟	房 383

Ө

өгүз	兀库思	河 51
өkti	袄的	夸奖 703
өkər	兀格儿	攢昂 41

ɐl bolde
 ɐlɛxip
 ɐlürüp (ɐlöp)
 ɐnglük
 ɐngdün (ongdun)
 ɐpkəlip
 ɐpkələp
 ɐqip
 ɐqiptapte
 ɐqə
 ɐqəyit
 ɐrdək
 ɐsit
 ɐt
 ɐtmək
 ɐtüp
 ɐz
 ɐz
 ɐzə
 ɐzük sabkək

湾板的
 兀喇失
 兀禄
 翁禄
 翁敦
 傲伯克力
 傲伯克喇
 兀尺
 兀尺得的
 兀察
 兀者亦
 兀儿得
 兀夕
 欲
 兀麻
 兀托
 玉思
 兀思
 兀撒
 兀足撒哈

湿了 26
 分 737
 杀 844
 颜色 566
 东 533
 严 957
 恼 609
 奏 635
 奏得 753
 背 370
 野人 313
 鸭 208
 鬼 272
 时 86
 烧饼 510
 迎 951
 各 747
 自 733
 常 636
 声息 776

Ü

ünjü
 üq
 üqi
 üqün teldaɔqenda
 üqünq ay
 üstün
 üstünki
 üzüm

永诸
 玉尺
 兀尺
 兀春挺答恨答
 羽顺尺哀
 玉思敦
 玉思敦儿
 兀尊

珠 476
 三 569
 稍 151
 缘由 777
 三月 113
 上 541
 朝廷 292
 葡萄 170

后 记

这份资料曾于1981年秋在北京举行的中国突厥语研究会第一次学术讨论会上首次作过介绍，承蒙民族出版社社长德林同志和新疆社会科学院语言研究所副所长穆提义同志给予很大的鼓励和支持，民族出版社傅庭训和吾拉木同志，参加校定工作，给予很大帮助。还有中央民族学院哈密提、魏萃一两同志和中国社会科学院民族研究所陈宗振同志也提了宝贵的意见，在此一并表示衷心的感谢。

我们在介绍和转写中肯定会有某些缺点及问题，祈请有关专家学者不吝指教。

胡振华 黄润华

1983年5月20日

ئاخىرقى سوز

بۇ ماتىرىيال 1981 - يىلى كۈزدە بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگو تۈركى تىللىرى تەتقىق قىلىش جەمئىيىتىنىڭ 1 - قېتىملىق ئىلمى مۇھاكىمە يىغىنىدا تۇنجى قېتىم تونۇشتۇرۇلغان، بىز مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ باشلىغى يولداش دېلىن ۋە شىنجاڭ ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات يۇرتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى يولداش مۇتەئەسنىڭ ناھايىتى زور ئىلھامى ۋە قوللىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. مىللەتلەر نەشرىياتىدىن يولداش فۇتېڭشۇن، غۇلام تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمىتىگە قاتنىشىپ كۆپ ياردەم بەردى، يەنە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنىستۇتىدىن خەمەت، ۋېي سۈيىي يولداشلار ۋە جۇڭگو ئىجتىمائى پەنلەر ئاكادېمىيىسى مىللى تەتقىقات يۇرتىدىن يولداش چېن جۇڭچېنمۇ قىممەتلىك پىكىرلەرنى بەردى. شۇڭا ئۇلارغا چېن كوڭلىمىزدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرمىز.

بىزنىڭ تونۇشتۇرۇشىمىز ۋە كۆچۈرۈشىمىزدە بەزى كەمچىلىك ۋە مەسەلەلەر بولۇشى چوقۇم، مۇتەخەسسسى ۋە ئالىملارنىڭ ئايىماي كورسىتىپ بېرىشىنى سورايمىز.

خۇجېنخۇا، خۇاڭرۇنخۇا

1983 - يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

高昌馆杂字

胡振华 黄润华整理

责任编辑：傅庭训

民族出版社出版 新华书店发行

民族印刷厂印刷

· 开本：850×1168毫米1/32 印张：3 3/8

1984年5月第1版

1984年5月北京第1次印刷

精装本印数：0001—300册 定价：0.80元

平装本印数：0001—4,000册 定价：0.43元

书号：M9049(4)7

ئىدىقۇت مەھكىمىسى سوزلۇكى

رەتلىگۈچىلەر: خۇجېنخۇا
خۇاڭ رۇنخۇا

مەسئۇل مۇھەررىر: فۇ تىڭشۇن

*

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى

شىنخۇا كىتاپخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدى

مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

1984-يىلى 5-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى

1984-يىلى 5-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى

قاغىز مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 0.88 يۈەن

ئاددى مۇقاۋىلىغىنىڭ باھاسى: 0.43 يۈەن